

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Σχολή Επιστημών Υγείας

Ιατρική Σχολή

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Αντιμετώπιση Εξαρτήσεων- Εξαρτησιολογία»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Χρήση εργαλείων προστασίας του καταναλωτή στα διαδικτυακά τυχερά
παίγνια και διερεύνηση της σοβαρότητας ενασχόλησης με τον τζόγο»**

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΑΠΑΓΡΙΒΑ

A.M.: 20200587

Επιβλέπουσα: Μαλλιώρη Μινέρβα- Μελπομένη, Ομότιμη Καθηγήτρια Ψυχιατρικής,
Ιατρική Σχολή, ΕΚΠΑ

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή: Μαλλιώρη Μινέρβα- Μελπομένη, Ομότιμη
Καθηγήτρια Ψυχιατρικής, Ιατρική Σχολή, ΕΚΠΑ

Φωτίου Αναστάσιος, PhD Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγείας,
Νευροεπιστημών και Ιατρικής Ακριβείας, «ΚΩΣΤΑΣ ΣΤΕΦΑΝΗΣ». ΕΠΙΨΥ

Σύψα Βασιλική- Αναστασία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Επιδημιολογίας και
Ιατρικής Στατιστικής, Ιατρική Σχολή, ΕΚΠΑ

ΑΘΗΝΑ,

Φεβρουάριος, 2022

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	4
Περίληψη.....	5
Abstract	7
Εισαγωγή.....	9
Κεφάλαιο 1: Διαδικτυακός τζόγος	12
1.1 Συμμετοχή και συμπεριφορές σε διαδικτυακά τυχερά παίγνια	13
Κεφάλαιο 2: Διαταραχή τζόγου	16
2.1 Τυχερά παιχνίδια, στοιχηματισμός στο διαδίκτυο και ανάπτυξη προβληματικής συμπεριφοράς σχετικά με τον τζόγο	18
Κεφάλαιο 3: Τυχερά διαδικτυακά παιχνίδια και προστασία των καταναλωτών.....	22
3.1 Εργαλεία προστασίας των καταναλωτών	24
3.2 Ανατροφοδότηση για την δραστηριότητα.....	26
3.3 Θέσπιση χρηματικού ορίου	27
3.4 Αυτό-αποκλεισμός.....	29
Κεφάλαιο 4: «Κενά» στα εργαλεία προστασίας των καταναλωτών	31
Κεφάλαιο 5: Μεθοδολογία.....	35
5.1. Δείγμα- Συμμετέχοντες	35
5.2 Ερευνητική διαδικασία.....	36
5.3 Ερευνητικά εργαλεία.....	36
5.4 Θέματα ηθικής και δεοντολογίας	38
5.5 Στατιστική ανάλυση	39
Κεφάλαιο 6: Αποτελέσματα	40
6.1. Αποτελέσματα για τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα	46
Κεφάλαιο 7: Συζήτηση.....	51
7.1. Περιορισμοί έρευνας	54
7.2. Συμπεράσματα- Προτάσεις	55
Βιβλιογραφία.....	57

Ευρετήριο πινάκων

Πίνακας 1. Δημογραφικά και κοινωνικά στοιχεία δείγματος.....	40
Πίνακας 2. Ποιος τύπος παιχνιδιού νιώθουν οι συμμετέχοντες ότι τους οδήγησε περισσότερο στην χρήση κάποιου εργαλείου.....	42
Πίνακας 3. Στοιχεία για την χρήση του εργαλείου της ανατροφοδότησης για το σύνολο των συμμετεχόντων και κατά την κατηγοριοποίησή τους σύμφωνα με το PGSI.....	43
Πίνακας 4. Στοιχεία για την χρήση του εργαλείου της θέσπισης ορίου για το σύνολο των συμμετεχόντων και κατά την κατηγοριοποίησή τους σύμφωνα με το PGSI.....	44
Πίνακας 5. Στοιχεία για την χρήση του εργαλείου του αυτό-αποκλεισμού για το σύνολο των συμμετεχόντων και κατά την κατηγοριοποίησή τους σύμφωνα με το PGSI.....	45
Πίνακας 6. Αποτελέσματα Mann-Whitney test για την παρελθοντική χρήση των εργαλείων προστασίας των καταναλωτών και το σκορ των συμμετεχόντων στην κλίμακα PGSI.....	47
Πίνακας 7. Post-hoc ανάλυση αποτελεσμάτων για την βοήθεια που νιώθουν οι συμμετέχοντες έπειτα από την χρήση της ανατροφοδότησης με σύγκριση ομάδων.....	48
Πίνακας 8. Post-hoc ανάλυση αποτελεσμάτων για την προθυμία χρήσης της θέσπισης ορίου στο μέλλον με σύγκριση μεταξύ των ομάδων.....	49
Πίνακας 9. Post-hoc ανάλυση αποτελεσμάτων για την προθυμία χρήσης του αυτό-αποκλεισμού στο μέλλον με σύγκριση μεταξύ των ομάδων.....	50

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία έγινε στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Αντιμετώπιση εξαρτήσεων – Εξαρτησιολογία», του τμήματος της Ιατρικής σχολής Αθηνών, του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω την ομότιμη καθηγήτρια της Ιατρικής σχολής ΕΚΠΑ και επιβλέπουσα στις παρούσες εργασίας, κα Μαλλιώρα Μινέρβα Μελομένη για την εμπιστοσύνη της και τις πάντα εύστοχες υποδείξεις της.

Επίσης, ένα μεγάλο ευχαριστώ ανήκει στην κα Τριανταφύλλου για την υποστήριξή της καθ' όλη την διάρκεια της διπλωματικής, την πολύτιμη βοήθειά της και το εξαιρετικό κλίμα συνεργασίας.

Ευχαριστώ ακόμη, τον κ. Φωτίου για τις συμβουλές και τις κατευθύνσεις του, καθώς και την κα Σύψα για την συμβολή τους στην αξιολόγηση της εργασίας μου.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια και τους φίλους μου για το ειλικρινές ενδιαφέρον και την βοήθειά τους στην παρούσα εργασία.

Περίληψη

Εισαγωγή: Ο ηλεκτρονικός τζόγος είναι ένα συνεχώς αναπτυσσόμενο πεδίο, αποτελώντας επιλογή πολλών καταναλωτών. Ωστόσο, οι κίνδυνοι που εγκυμονεί η ενασχόληση αυτή έχουν γίνει αντιληπτοί, με αποτέλεσμα την ανάπτυξη εργαλείων προστασίας του καταναλωτή στα τυχερά παιχνίδια και τον στοιχηματισμό στο διαδίκτυο. Κύριος στόχος τους είναι να βοηθήσουν τους καταναλωτές να διατηρήσουν τον έλεγχο στην συμπεριφορά τους και να μην υιοθετήσουν πιο προβληματικές συμπεριφορές.

Σκοπός: Η παρούσα μελέτη είχε ως στόχο να εξετάσει κατά πόσο οι παίκτες διαδικτυακών τυχερών παιχνιδιών και στοιχημάτων γνωρίζουν, επιλέγουν να χρησιμοποιούν και τελικά νιώθουν βοηθημένοι από τα πιο ευρέως υιοθετημένα εργαλεία προστασίας των καταναλωτών που προσφέρουν οι πάροχοι ηλεκτρονικού τζόγου, δηλαδή την ανατροφοδότηση, την θέσπιση χρηματικού ορίου και τον αυτό-αποκλεισμό. Ταυτόχρονα, εξετάστηκε η σοβαρότητα της ενασχόλησής τους με τον τζόγο και το αν υπάρχει κάποια συσχέτιση μεταξύ τους.

Μέθοδος: Πραγματοποιήθηκε συγχρονική μελέτη με 219 συμμετέχοντες [φύλο:71% άνδρες, ηλικία (Mdn :26, Q₁:24, Q₃:31)], οι οποίοι διατηρούν τουλάχιστον έναν λογαριασμό σε πάροχο διαδικτυακών τυχερών παιχνιδιών. Οι συμμετέχοντες απάντησαν μέσω ηλεκτρονικής φόρμας σε ερωτήσεις σχετικές με την πιθανή παρελθοντική και μελλοντική χρήση των εργαλείων της ανατροφοδότησης, της θέσπισης χρηματικού ορίου και του αυτό-αποκλεισμού. Για την ανίχνευση παθολογίας χορηγήθηκε το εργαλείο Problem Gambling Severity Index (PGSI).

Αποτελέσματα: Η πλειονότητα των συμμετεχόντων γνωρίζει την δυνατότητα για χρήση της ανατροφοδότησης (82%), της θέσπισης χρηματικού ορίου (83%) και του αυτό-αποκλεισμού (79%). Φαίνεται πως τα άτομα που έχουν προβληματική σχέση με τον τζόγο είναι πιο πιθανό να έχουν κάνει χρήση της ανατροφοδότησης ($p<0,001$), της θέσπισης χρηματικού ορίου ($p=0,001$) και του αυτό-αποκλεισμού ($p<0,001$) και να δηλώνουν πιο πιθανή μία μελλοντική θέσπιση χρηματικού ορίου ($p=0,007$), όπως και την επιλογή του αυτό-αποκλεισμού ($p=0,001$). Ωστόσο, δεν φάνηκε να υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στην βοήθεια που νιώθουν οι καταναλωτές από την χρήση της

θέσπισης χρηματικού ορίου ή του αυτό-αποκλεισμού και της σχέσης τους με τον τζόγο. Μόνο για την ανατροφοδότηση φαίνεται πως τα άτομα με μη προβληματική σχέση με τον τζόγο νιώθουν ότι έχουν βοηθηθεί περισσότερο σε σχέση με εκείνους που θεωρούνται προβληματικοί ($p=0,005$).

Συμπεράσματα: Τα εργαλεία προστασίας του καταναλωτή είναι γνωστά και χρήσιμα στους καταναλωτές, οι οποίοι δηλώνουν πρόθυμοι για την χρήση τους. Το πρόβλημα έγκειται όμως, στην χρήση τους, η οποία δεν είναι τόσο βοηθητική όσο αναμένεται, ιδιαίτερα για εκείνους που το χρειάζονται περισσότερο, έχοντας προβληματική σχέση με τον τζόγο.

Λέξεις-κλειδιά: Ηλεκτρονικός τζόγος, Εργαλεία προστασίας του καταναλωτή, Ανατροφοδότηση, Θέσπιση χρηματικού ορίου, Αυτό-αποκλεισμός

Abstract

Introduction: Online gambling is a constantly developing field that is chosen by a lot of consumers. However, the dangers created by this activity have been identified and harm minimization tools for online gambling and wagering have been developed. The main goal of these tools is to help consumers maintain control over their behavior and to not adopt more problematic behaviors.

Purpose: The present study aims to examine whether online gambling players know, choose to use and lastly feel helped by the common-used responsible gambling tools that online gambling industry provides consumers, such as feedback, money-limit setting and self-exclusion. At the same time, the severity of their gambling activity and the possible correlation with these tools is also considered.

Method: A cross-sectional study was conducted with 219 participants [sex: 71% male, age (Mdn:26, Q₁:24, Q₃:31)] (providing that they hold at least one online gambling account. The participants were called to answer questions online about their possible past and future use of the common-used tools: feedback, money-limit setting and self-exclusion. The tool Problem Gambling Severity Index (PGSI) was also provided to help detect and assess gambling pathology.

Results: The majority of the participants are aware of the usability of feedback (82%), money-limit setting (83%) and self-exclusion (79%). Individuals with a problematic gambling behavior seem more likely to have used feedback ($p<0,001$), money-limit setting ($p=0,001$) and self-exclusion ($p<0,001$). They also seem more open to a future use of the money-limit tool ($p=0,007$) and to choose self-exclusion ($p=0,001$). Convincing associations between the help provided by the tools (money-limit setting and self-exclusion) and the severity of gambling was not found. Only feedback seems to have helped individuals with a non-problematic gambling behavior, in contrast to those with a problematic one ($p=0,005$).

Conclusion: The harm minimization tools are known and useful to consumers and they are willing to use them. But the main problem lies with their use, which is not as helpful as it may seem, especially to those who need more support due to their problematic gambling behavior.

Key-words: Online gambling, Harm minimization/ Responsible gambling tools, Feedback, Money limit setting, Self-exclusion

Εισαγωγή

Τα τυχερά παίγνια (στο εξής παιχνίδια) αποτελούν μία ενασχόληση των ανθρώπων για πάνω από 3.500 χρόνια. Πολλές φορές η αναφορά στα τυχερά παιχνίδια γίνεται με τον όρο «τζόγος». Ο τζόγος αποτελεί τη δραστηριότητα κατά την οποία το άτομο στοιχηματίζει χρήματα ή κάτι άλλο υλικής αξίας σε ένα γεγονός για το οποίο δεν έχει σίγουρο αποτέλεσμα, με την ελπίδα ότι θα κερδίσει παραπάνω χρήματα ή υλικά αγαθά (Engebø, Torsheim, Mentzoni & Molde, 2019).

Η τεχνολογική ανάπτυξη, η υψηλή διαθεσιμότητα σε μέσα και η ευκολία πρόσβασης στο διαδίκτυο σε συνδυασμό με την ιδιοκτησία συσκευών που μπορούν να συνδεθούν σε αυτό, διευκόλυναν την ανάπτυξη και του ηλεκτρονικού τζόγου, δηλαδή των τυχερών παιχνιδιών και στοιχημάτων μέσω διαδικτύου, χωρίς όμως να αποτελούν μία διαφορετική δραστηριότητα από τον παραδοσιακό τζόγο (Gainsbury, 2015). Στην ουσία, οι δραστηριότητες στοιχηματισμού και τυχερών παιχνιδιών παραμένουν οι ίδιες. Ωστόσο, τα δομικά χαρακτηριστικά τους (στην βιβλιογραφία αναφέρονται με τον όρο «situational and structural features») έχουν αλλάξει, καθώς πλέον πρόκειται τόσο για πιο εύκολη και γρήγορη πρόσβαση σε μεγαλύτερο πλήθος παιχνιδιών, όσο και για νέες δυνατότητες, όπως μεγαλύτερες συχνότητες και ταχύτητες παιχνιδιού (Lopez-Gonzalez, Estévez & Griffiths, 2017).

Όσο αφορά την ενασχόληση με τον τζόγο, η συχνότητα, ο χρόνος που αφιερώνεται και τα ποσά που δαπανώνται είναι ατομική υπόθεση. Ωστόσο, ακραίες συμπεριφορές που μπορεί να αναπτυχθούν είναι ικανές να οδηγήσουν στον προβληματικό ή παθολογικό τζόγο, δηλαδή στην έντονη επιθυμία του ατόμου να τζογάρει ολοένα και περισσότερο παρά τις αρνητικές και επιβλαβείς συνέπειες και παρά την επιθυμία του να σταματήσει (Columb & O' Gara, 2017).

Με τον τζόγο πλέον να έχει αποκτήσει δημοτικότητα σαν δραστηριότητα ψυχαγωγίας σε όλο τον κόσμο (Savolainen et al., 2021) και το διαδίκτυο να θεωρείται «φορέας τζόγου» (Phillander & McKay, 2014), δεν αποτελεί έκπληξη που πλήθος ερευνών προσπάθησαν να μελετήσουν την σχέση των διαδικτυακών τυχερών παιχνιδιών και στοιχημάτων με την ανάπτυξη προβληματικής σχέσης με τον τζόγο.

Η αιτιολογική σχέση μεταξύ της ενασχόλησης με τα διαδικτυακά τυχερά παιχνίδια και στοιχήματα και της ανάπτυξης προβληματικής σχέσης με τον τζόγο έχει

μελετηθεί εκτενώς, καθώς πλήθος ερευνών σημειώνουν τα ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά παικτών με προβληματική σχέση με τον ηλεκτρονικό τζόγο (McCormack et al., 2012; Phillander & McKay, 2014; Wood & Williams, 2011), χωρίς όμως να υπάρχει συμφωνία για το αν πρόκειται για σχέση αιτίου-αιτιατού ή για τον αν τα τυχερά διαδικτυακά παίγνια αποτελούν απλώς έναν επιπλέον παράγοντα επικινδυνότητας για την ανάπτυξη προβληματικής σχέσης σε άτομα με προδιάθεση για εξάρτηση από τον τζόγο (Gainsby et al., 2015).

Ωστόσο, όπως ακριβώς η τεχνολογία δίνει την ευκαιρία για επιπλέον μορφές παιχνιδιού, πολύ σημαντικό, σε τέτοιες περιπτώσεις, είναι να παρέχει και τις δυνατότητες για την προστασία των παικτών-καταναλωτών από τις αρνητικές προεκτάσεις από την κατανάλωση των προϊόντων της βιομηχανίας του τζόγου (Harris & Griffiths, 2016). Ο διαδικτυακός τζόγος συγκεντρώνει πληθώρα χαρακτηριστικών, -όπως η συνεχής διαθεσιμότητα, η εύκολη πρόσβαση, η δυνατότητα για μη διακοπόμενα παιχνίδια και η ανωνυμία-, τα οποία μπορούν να αποτελέσουν επιπρόσθετους παράγοντες επικινδυνότητας. Μάλιστα σε έρευνα των McCormack και Griffiths (2012) σε δείγμα συνολικά 40 ατόμων (15 διαδικτυακών τζογαδόρων, 14 τζογαδόρων σε φυσικό χώρο και 11 μη τζογαδόρων) φάνηκε ότι το 15% των συμμετεχόντων θεωρεί τον ηλεκτρονικό τζόγο πιο εθιστικό από τον παραδοσιακό, δηλαδή αυτόν σε φυσικό χώρο. Ακόμη, η διαφήμιση των προϊόντων τζόγου, ηλεκτρονικών στοιχημάτων και παιχνιδιών, εμφανίζεται τόσο εντατικά σε καθημερινή βάση που πλέον έχουν γίνει κοινωνική νόρμα (Parke, Harnst, Parke, Rigbyet & Blaszczynski, 2014).

Για όλους τους παραπάνω λόγους, απαιτούνται περισσότερα από ποτέ μέτρα και περιορισμοί από τις κυβερνήσεις για τους παρόχους και μέτρα πρόληψης για τους καταναλωτές (Yazdi & Katzian, 2017), μεταξύ άλλων και με την μορφή εργαλείων (εφαρμογών) που πολλές φορές δεν είναι διαθέσιμα σε φυσικό χώρο, αλλά μπορούν να υπάρξουν στους αντίστοιχους παρόχους τυχερών παιχνιδιών και στοιχημάτων στο διαδίκτυο (Phillander & McKay, 2014).

Υπάρχει πληθώρα εργαλείων προστασίας των καταναλωτών, τα οποία θεσπίστηκαν και με την αντίστοιχη νομοθεσία, έχοντας ως στόχο να βοηθήσουν τους παίκτες να αποφύγουν τις αρνητικές συνέπειες του τζόγου (Ivanova, Rafi, Linder & Carlbring, 2019), όπως η θέσπιση χρονικού ορίου, η προσωρινή διακοπή/ διάλειμμα

(“time-out”, Ivanova et al., 2019), τα μηνύματα- υπενθυμίσεις, τα test αυτο-αξιολόγησης (Gainsbury, Angus, Procter & Blaszczynski, 2019), αλλά τα πιο διαδεδομένα και ευρέως υιοθετημένα από τους παρόχους διαδικτυακών τυχερών παιχνιδιών και στοιχημάτων που είναι η ανατροφοδότηση για την ενεργητικότητα του παίκτη, η θέσπιση ορίου χρημάτων και ο αυτό- αποκλεισμός (Ivanova et al., 2019).

Παρά τη διαθεσιμότητά τους, τίθεται ωστόσο το ερώτημα κατά πόσο οι εφαρμογές αυτές όντως βοηθούν και προστατεύουν τελικά τους καταναλωτές. Τα αποτελέσματα από τις διαθέσιμες έρευνες είναι αντιφατικά. Στο σύνολό τους τα συγκεκριμένα εργαλεία φαίνεται να υιοθετούνται κυρίως από τα άτομα που δεν βρίσκονται σε κίνδυνο για προβληματική σχέση με τον τζόγο, οπότε τελικά αποτρέπουν την ανάπτυξη τέτοιας σχέσης, ενώ όταν αφορούν σε άτομα που έχουν ή βρίσκονται στα όρια για προβληματική σχέση με τον τζόγο οι εφαρμογές πρόληψης της βλάβης από τον τζόγο δεν φαίνεται να έχουν αποτέλεσμα (Harris & Griffiths, 2016).

Στόχος της παρούσας έρευνας είναι να διερευνηθεί κατά πόσο οι παίκτες διαδικτυακών τυχερών παιχνιδιών και στοιχημάτων γνωρίζουν, επιλέγουν να χρησιμοποιούν και τελικά νιώθουν βοηθημένοι από τις εφαρμογές πρόληψης της βλάβης από τον τζόγο που προσφέρουν οι πάροχοι / εταιρείες ηλεκτρονικού τζόγου. Επιπλέον στόχο της έρευνας αποτελεί η διερεύνηση του εάν η προτίμηση σε εφαρμογές συνδέεται με τα επίπεδα εθισμού με τον τζόγο.

Ακολουθεί βιβλιογραφική ανασκόπηση σχετικά με τον διαδικτυακό τζόγο, την διαταραχή ενασχόλησης με τον τζόγο και στοιχεία για την συσχέτιση του διαδικτυακού τζόγου και την ανάπτυξη προβληματικής σχέσης με τον τζόγο. Θα παρουσιαστούν επίσης τα εργαλεία προστασίας των καταναλωτών στα τυχερά παίγνια στο διαδίκτυο και πιο συγκεκριμένα η ανατροφοδότηση, η θέσπιση χρηματικού ορίου και αυτό-αποκλεισμός, ως τα πιο διαδεδομένα και εκείνα που ανταποκρίνονται στην ελληνική πραγματικότητα. Στην συνέχεια, θα περιγραφεί η μεθοδολογία και η στατιστική ανάλυση που ακολουθήθηκαν στην έρευνα και θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματά της. Τέλος, θα παρουσιαστεί η συζήτηση, όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα της ήδη υπάρχουσας βιβλιογραφίας και της παρούσας έρευνας.

Κεφάλαιο 1: Διαδικτυακός τζόγος

Η εισαγωγή νέων τρόπων για συμμετοχή σε τυχερά παίγνια, όπως μέσω διαδικτύου ή κινητού έχει αυξήσει ιδιαίτερα την προσβασιμότητα στον τζόγο σε παγκόσμιο επίπεδο, γεγονός που αποτυπώνεται και στην αύξηση του αριθμού αιτημάτων για βοήθεια για το συγκεκριμένο ζήτημα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της τάσης αυτής είναι πως παραδοσιακές στοιχηματικές εταιρείες στην Ισπανία αναγκάστηκαν να αντιδράσουν στις αλλαγές αυτές με την δημιουργία ειδικών δωματίων όπου παραδοσιακά τυχερά παιχνίδια συνυπάρχουν με εκείνα του διαδικτύου. Αντίστοιχες πρακτικές έχουν συμβεί και σε άλλες χώρες, καθώς η νομιμοποίηση του διαδικτυακού τζόγου αποτελεί πλέον παγκόσμιο φαινόμενο (Chóliz, 2015).

Ο διαδικτυακός τζόγος αναφέρεται σε μία ποικιλία στοιχηματισμού και παιχνιδιών που προσφέρονται μέσω συσκευών που έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο συμπεριλαμβανομένων υπολογιστών, κινητών, tablets και ψηφιακών τηλεοράσεων χωρίς όμως να αποτελεί μια διαφορετική δραστηριότητα στοιχηματισμού και παιχνιδιού από τον παραδοσιακό τζόγο (Gainsbury, 2015). Τα διαδικτυακά τυχερά παιχνίδια αφορούν δύο κύριες κατηγορίες: τον διαδικτυακό στοιχηματισμό (online wagering) που περιλαμβάνει στοιχήματα σε αθλήματα, ιπποδρομίες, κυνοδρομίες και σε αποτελέσματα γεγονότων, όπως τηλεοπτικές εκπομπές ακόμη και πολιτικές εκλογές και τα διαδικτυακά παιχνίδια (online gaming) όπως παιχνίδια καζίνο, ρουλέτα, πόκερ και εικονικά ηλεκτρονικά παιχνίδια-virtual (Sholes-Balog & Hemphill, 2019).

Αναμφισβήτητα, η ανάπτυξη της συγκεκριμένης μορφής τζόγου διευκολύνεται από την τεχνολογική ανάπτυξη, την υψηλή διαθεσιμότητα διαδικτύου και την κατοχή συσκευών που συνδέονται σε αυτό (Gainsbury, 2015). Πλήθος ερευνών έχουν ασχοληθεί με τους λόγους που κάνουν τους παίκτες να προτιμούν τα τυχερά παιχνίδια και τον στοιχηματισμό στο διαδίκτυο και υπάρχει σχετική συμφωνία στην βιβλιογραφία. Οι πιο συχνά αναφερόμενοι λόγοι επιλογής του ηλεκτρονικού τζόγου είναι η άνεση, η εύκολη πρόσβαση, η διαθεσιμότητα και η ανωνυμία, ενώ ακολουθούν κι άλλοι, όπως η γρήγορη ταχύτητα παιχνιδιού, η ευκαιρία για πολλαπλό και ταυτόχρονο στοιχηματισμό, η ποικιλία παιχνιδιών και στοιχημάτων, τα ευέλικτα

ποσά, οι καλύτερες αποδόσεις, η δωρεάν εξάσκηση, η διασκέδαση και το ανταγωνιστικό περιβάλλον (Columb & O' Gara, 2017; McCormack, 2012; McCormack, Shorter & Griffiths, 2012; Philander & MacKay, 2014; Sholes- Balog & Hempill, 2019; Yani-de-Soriano, Javed & Yousafzai, 2012).

Έχει παρατηρηθεί ότι εκεί που νομιμοποιούνται τα τυχερά παίγνια στο διαδίκτυο ακόμη και όταν η επικράτηση τους είναι μικρή, τα ποσοστά των ατόμων που συμμετέχουν σε αυτά αυξάνονται ραγδαία. Για παράδειγμα, στην Αυστραλία το ποσοστό συμμετοχής στον διαδικτυακό τζόγο από 1% το 1999 αυξήθηκε με την νομιμοποίηση του στο 8,1% το 2011 (Gainsbury, 2015). Επίσης, μια Βρετανική μελέτη για τον τζόγο, που έλαβε χώρα το 2010, έδειξε ότι το 14% των συμμετεχόντων είχαν χρησιμοποιήσει το διαδίκτυο τον προηγούμενο χρόνο για να τζογάρουν (Wardle et al., 2011).

Η ταχεία ανάπτυξη του ηλεκτρονικού τζόγου σε επίπεδο δημοτικότητας, αγοράς και παρεχόμενων προϊόντων επιβεβαιώνεται και από τα οικονομικά δεδομένα. Η παγκόσμια αγορά του τζόγου στο διαδίκτυο υπολογιζόταν το 2013 περίπου στα 6,1 δισεκατομμύρια ευρώ με αναμενόμενη ετήσια ανάπτυξη 10,1% το 2018. Παράλληλα, ο διαδικτυακός τζόγος υπολογιζόταν περίπου στο 8-10% της συνολικής παγκόσμιας αγοράς τζόγου το 2012, ποσοστό που φαίνεται διαρκώς αυξανόμενο (Gainsbury, 2015). Πιο συγκεκριμένα, υπολογίζεται πως το 2023 η παγκόσμια αγορά διαδικτυακού τζόγου θα φτάσει τα 279,8\$ δισεκατομμύρια (σε δολάρια ΗΠΑ), εξαιτίας της νομιμοποίησης και ανάπτυξης του σε πλήθος χωρών (Auer, Hopfgartner, Griffiths, 2019).

1.1 Συμμετοχή και συμπεριφορές σε διαδικτυακά τυχερά παίγνια

Διαστάσεις της προσωπικότητας και τα κίνητρα του ατόμου, πολιτισμικές και κοινωνικές συνθήκες, καθώς και η ηλικία είναι κάποιες από τις μεταβλητές που επηρεάζουν την προτίμηση για συγκεκριμένα είδη τυχερών παιχνιδιών (Chóliz, 2015). Όσο αφορά τον ηλεκτρονικό τζόγο οι έρευνες έχουν εστιάσει και στις διαφορετικές προτιμήσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών. Φαίνεται πως οι άνδρες επιλέγουν περισσότερο παιχνίδια δεξιότητας και στρατηγικής, ενώ οι γυναίκες

παιχνίδια που βασίζονται στην τύχη (McCormack, Shorter & Griffiths, 2012), όπως παρατηρείται αντίστοιχα και στον τζόγο σε φυσικό χώρο (McCormack, 2012). Συγκεκριμένα, οι άνδρες επιλέγουν πόκερ, αθλητικά στοιχήματα και ιππόδρομο, ενώ οι γυναίκες ρουλέτα, «φρουτάκια» και bingo (Columb & O' Gara, 2017; McCormack, 2012; Wood & Williams, 2011). Επίσης, μια σημαντική διαφορά αφορά τον χρόνο που καταναλώνεται και τους λόγους διακοπής των στοιχηματικών δραστηριοτήτων. Οι γυναίκες φαίνεται να αφιερώνουν σημαντικά λιγότερη ώρα με κάθε περίοδο στοιχηματισμού να διαρκεί λιγότερο από δέκα λεπτά (Columb & O' Gara, 2017), ενώ σε άλλες έρευνες κάτω από μία ώρα (McCormack, 2012). Όσο αφορά το τέλος του παιχνιδιού, οι γυναίκες φαίνεται να σταματούν επειδή βαρέθηκαν ή δεν τους απέμειναν χρήματα, ενώ οι άνδρες γιατί έφτασαν στον στόχο τους (McCormack, 2012).

Ακόμη, αξίζει να σημειωθεί πως στις πρόσφατες έρευνες για τα τυχερά παιχνίδια στο διαδίκτυο έχει παρατηρηθεί αύξηση του αριθμού των γυναικών που συμμετέχουν σε αυτά. Είναι πιθανό αυτό να συμβαίνει γιατί οι γυναίκες νιώθουν πιο ασφαλείς στο διαδικτυακό περιβάλλον προστατευμένες από την ανωνυμία που προσφέρει και από τα συναισθήματα ντροπής και ενοχής που βιώνουν εξαιτίας του στίγματος που συνοδεύει τον τζόγο (McCormack, 2012). Ωστόσο, υπάρχει και η προσέγγιση του La Plante (όπως αναφέρεται στον McCormack, 2012), όπου υποστηρίζεται ότι η επιλογή του ηλεκτρονικού τζόγου και των παιχνιδιών δεν είναι αποκλειστικά θέμα φύλου αλλά προσεγγίζεται καλύτερα μέσω του συνολικού προφίλ του ατόμου, όπως δημογραφικών και οικονομικών στοιχείων και θεμάτων υγείας.

Ανάμεσα σε όλες τις μορφές τυχερών παιγνίων στο διαδίκτυο ο αθλητικός στοιχηματισμός αποτελεί την επικρατούσα τάση με 48,3% της συνολικής βιομηχανίας ηλεκτρονικού τζόγου (Lopez-Gonzalez et al., 2017). Ωστόσο, λόγω των αλλαγών με τον COVID-19 και την ματαίωση αθλητικών αγώνων φαίνεται πιθανή η υπόθεση πως συγκεκριμένες μορφές τζόγου, όπως τα παιχνίδια τύπου καζίνο, θα επικρατήσουν, ενώ άλλες όπως ο αθλητικός στοιχηματισμός θα μειωθούν (Håkansson, 2020).

Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί πως ο ηλεκτρονικός τζόγος έχει εισάγει και έχει συντελέσει στην ανάδειξη νέων συμπεριφορών παιχνιδιού. Μία νέα τάση είναι ο πολλαπλός στοιχηματισμός (multi-gambling) κατά τον οποίο το άτομο έχει την

δυνατότητα να «βρίσκεται» ταυτόχρονα σε πολλά παιχνίδια. Με αυτόν τον τρόπο, ο παίκτης νιώθει ότι έχει περισσότερες ευκαιρίες και πιθανότητες για νίκη (McComack et al., 2012). Τέλος, σημαντικό νέο χαρακτηριστικό -κυρίως για τον αθλητικό στοιχηματισμό- είναι η δυνατότητα στοιχήματος κατά την διάρκεια του παιχνιδιού (in-play). Με αυτόν τον τρόπο ο παίκτης μπορεί να στοιχηματίσει σε ξαφνικά καθορισμένα αποτελέσματα, όπως ένα πέναλτι σε ποδοσφαιρικό αγώνα. Πρόκειται για χαρακτηριστικό ιδιαίτερα ελκυστικό σε άτομα με υψηλό αυθορμητισμό (Gainsbury, 2015).

Κεφάλαιο 2: Διαταραχή τζόγου

Μπορεί τα τυχερά παίγνια να αποτελούν μία κοινή ενασχόληση για πλήθος ανθρώπων, ωστόσο διάφορα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης ενασχόλησης, όπως η συχνότητα, ο χρόνος που αφιερώνεται και τα ποσά που δαπανώνται, είναι ατομική υπόθεση. Ακραίες συμπεριφορές που μπορεί να αναπτυχθούν είναι ικανές να οδηγήσουν στον προβληματικό ή παθολογικό τζόγο, δηλαδή στην έντονη επιθυμία του ατόμου να τζογάρει παρά τις αρνητικές και επιβλαβείς συνέπειες ή την επιθυμία του να σταματήσει (Columb & O' Gara, 2017). Προβληματικός τζόγος, θεωρείται το μη ελεγχόμενο και παρορμητικό τζογάρισμα με ανεπιθύμητες συνέπειες για το άτομο, την οικογένεια του και την κοινότητα (Savolainen et al., 2020) και χαρακτηρίζεται από την δυσκολία για τον περιορισμό των χρημάτων ή/και του χρόνου που αφιερώνει το άτομο σε αυτόν (Yani-de-Soriano et al., 2012).

Η πρώτη φορά που αναγνωρίστηκε σαν πρόβλημα η παθολογική ενασχόληση με τα τυχερά παιχνίδια ήταν το 1980 κατά την τρίτη αναθεώρηση του Διαγνωστικού και Στατιστικού Εγχειριδίου Ψυχικών Διαταραχών, DSM-III (American Psychiatric Association, 1980). Σήμερα με την επόμενη αναθεώρηση, το DSM-V, έχουν σημειωθεί σημαντικές αλλαγές σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια και τις προηγούμενες εκδόσεις του Διαγνωστικού και Στατιστικού Εγχειριδίου Ψυχικών Διαταραχών. Αρχικά, ο προηγούμενος όρος «παθολογικός τζόγος» γίνεται «διαταραχή ενασχόλησης με τυχερά παιχνίδια» και μεταφέρεται από την κατηγορία ταξινομήσεως «διαταραχές ελέγχου των παρορμήσεων» στην νέα ταξινομική κατηγορία, «διαταραχές εθισμού» και συγκεκριμένα στην υποκατηγορία «διαταραχές μη σχετιζόμενες με ουσίες». Σύμφωνα με το DSM-V, λοιπόν, η διαταραχή ενασχόλησης με τα τυχερά παιχνίδια αφορά την επίμονη και προβληματική ενασχόληση με τα τυχερά παιχνίδια, που οδηγεί σε κλινικά σημαντική επιδείνωση ή συναισθηματική αναστάτωση και παρουσία τεσσάρων (4) ή περισσότερων από τα παρακάτω κριτήρια για χρονικό διάστημα τουλάχιστον 12 μηνών:

1. Ανάγκη του ατόμου να παίζει διαρκώς αυξανόμενα χρηματικά ποσά, προκειμένου να επιτύχει την επιθυμητή διέγερση
2. Εμφάνιση ανησυχίας ή ευερεθιστότητας, όταν το άτομο προσπαθεί να περιορίσει ή να διακόψει τα τυχερά παιχνίδια

3. Επανελημμένες ανεπιτυχείς προσπάθειες από το άτομο, ώστε να διακόψει, να μειώσει ή να ελέγξει την ενασχόληση με τα τυχερά παιχνίδια

4. Συνεχής ενασχόληση με τα τυχερά παιχνίδια (το άτομο έχει επίμονες σκέψεις σχετικά με εμπειρίες που βίωσε παίζοντας τυχερά παιχνίδια, με τον προγραμματισμό της επόμενης συμμετοχής και συλλογίζεται τρόπους εξεύρεσης χρημάτων προκειμένου να συμμετέχει σε τυχερά παιχνίδια)

5. Η ενασχόληση με τα τυχερά παιχνίδια συμβαίνει συχνά όταν το άτομο νιώθει δυσάρεστα συναισθήματα (π.χ., ανήμπορος, με ενοχές, ανήσυχος, με κατάθλιψη)

6. Απώλεια χρημάτων εξαιτίας της ενασχόλησης του ατόμου με τα τυχερά παιχνίδια ακολουθείται από επιστροφή του μια άλλη μέρα, προκειμένου να κερδίσει πίσω τα χρήματα που έχασε στοιχηματίζοντας (να «ρεφάρει»)

7. Το ψέμα χρησιμοποιείται συχνά ως τρόπος συγκάλυψης της έκτασης του βαθμού συμμετοχής σε τυχερά παιχνίδια

8. Η ενασχόληση με τα τυχερά παιχνίδια έχει οδηγήσει το άτομο να θέσει σε κίνδυνο ή να χάσει μία σημαντική σχέση, θέση εργασίας ή εκπαιδευτική ή επαγγελματική ευκαιρία

9. Το άτομο δανείζεται χρήματα από τρίτους για να αντιμετωπίσει τη δυσχερή οικονομική κατάσταση που προκάλεσε η συμμετοχή του στα τυχερά παιχνίδια

B. Η συγκεκριμένη συμπεριφορά δεν εξηγείται καλύτερα ως μανιακό επεισόδιο

Η βαρύτητα της διαταραχής χαρακτηρίζεται ήπια με την παρουσία 4-5 κριτηρίων, μέτρια με την παρουσία 6-7 κριτηρίων ή σοβαρή με την παρουσία 8-9 κριτήρια (American Psychiatric Association, 2013).

Σε έρευνα του Håkansson (2020) αναφέρεται πως σε διαφορετικές χώρες και ηπείρους ο προβληματικός τζόγος το 2019 είχε καταγραφεί στο 0,1-5,8% του γενικού πληθυσμού. Γενικά θεωρείται πως περίπου το 1,5% του γενικού πληθυσμού είναι προβληματικοί τζογαδόροι με μία αύξηση στον αριθμό των γυναικών. Ανησυχητικό

στοιχείο είναι, πως τυπικά οι παθολογικοί τζογαδόροι φαίνεται ότι αναζητούν επαγγελματική βοήθεια πολλά χρόνια μετά την εμφάνιση του προβλήματος, περίπου 6-8 χρόνια (Chóliz, 2015).

2.1 Τυχερά παιχνίδια, στοιχηματισμός στο διαδίκτυο και ανάπτυξη προβληματικής συμπεριφοράς σχετικά με τον τζόγο

Πλήθος ερευνών συνδέουν την ανάπτυξη προβληματικής συμπεριφοράς με τον τζόγο, τον στοιχηματισμό και τα τυχερά παιχνίδια στο διαδίκτυο, παρατηρώντας πως τα ποσοστά προβληματικού τζόγου ή εκείνων που βρίσκονται σε κίνδυνο είναι πιο υψηλά ανάμεσα στα άτομα που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για τέτοιες δραστηριότητες από τους παραδοσιακούς τζογαδόρους (Gaisbury, 2015; McCormack et al., 2012; Phillander & McKay, 2014; Wood & Williams, 2011; Yazdi & Katzian, 2017). Ταυτόχρονα, άλλες έρευνες σημειώνουν την τάση των διαδικτυακών τζογαδόρων για ανάπτυξη προβληματικής σχέσης με τον τζόγο (Yani-de-Soriano, 2012) και τον μεγάλο κίνδυνο στον οποίο εκτίθενται οι καταναλωτές για ανάπτυξη προβλημάτων σχετικών με τον τζόγο (Gainsbury, Parke & Suhone, 2012; Hayer & Meyer, 2010), καθώς ο διαδικτυακός τζόγος ενέχει μοναδικούς κινδύνους για το άτομο, λόγω της συνεχούς διαθεσιμότητας, της ατομικής του φύσης και της έλλειψης ελέγχου (Marionneau & Järvinen-Tassopoulos, 2017).

Μάλιστα, οι Wood και Williams (2011) τονίζουν πως ο κίνδυνος για εμφάνιση προβληματικής σχέσης με τον τζόγο είναι 3-4 φορές μεγαλύτερος στους παίκτες των τυχερών παιχνιδιών και στοιχημάτων στο διαδίκτυο σε σχέση με αυτούς που δεν παίζουν διαδικτυακά. Όσο αφορά τα ποσοστά, περίπου το 5% των παικτών διαδικτυακών τυχερών παιχνιδιών και στοιχημάτων είναι προβληματικοί τζογαδόροι με βάση δεδομένα που προκύπτουν από αντιπροσωπευτικό παγκόσμιο δείγμα (Auer et al., 2019).

Τα στοιχεία που αφορούν αποκλειστικά τους νέους είναι εξίσου ανησυχητικά. Οι Yazdi & Katzian (2017) αναφέρουν πως οι νεότεροι τζογαδόροι έχουν μία μεγαλύτερη τάση για το διαδικτυακό τζόγο, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από άλλες έρευνες. Για παράδειγμα, άτομα μεταξύ 11-24 ετών φαίνεται να είναι πιο επιρρεπή στον ηλεκτρονικό τζόγο με το 0,2%-12% να έχει προβληματική σχέση με

αυτόν (Savolainen et al., 2021). Τέλος, ο διαδικτυακός τζόγος αναφέρεται ως η κύρια μορφή παθολογικού τζόγου μεταξύ των νέων κάτω των 26 ετών, με το 44,6% των νέων τζογαδόρων να εκφράζουν την προβληματική τους σχέση με τον τζόγο μέσω του διαδικτυακού τζόγου (Chóliz, 2015).

Ωστόσο, σημαντικό με αυτά τα στοιχεία είναι να σημειωθεί ότι υπάρχουν έρευνες που δεν βρίσκουν αιτιότητα μεταξύ της συμμετοχής σε διαδικτυακά παιχνίδια και στοιχηματισμό και της σοβαρότητας προβληματικής συμπεριφοράς σχετικά με τον τζόγο (Philander & McKay, 2014). Αυτό πιθανώς συμβαίνει γιατί μόνο λίγα άτομα τζογάρουν αποκλειστικά διαδικτυακά. Επομένως, η συμμετοχή σε διαδικτυακά τυχερά παιχνίδια και στοιχηματισμό δεν προβλέπει την σοβαρότητα της σχέσης με τον τζόγο και δεν είναι ικανή από μόνη της να προκαλέσει διαταραχή ενασχόλησης με τυχερά παιχνίδια.

Ο διαδικτυακός τζόγος μπορεί να θεωρηθεί ένας επιπρόσθετος παράγοντας επικινδυνότητας για θέματα σχετικά με τον τζόγο, ίσως περισσότερο από τον παραδοσιακό μη διαδικτυακό (offline) τζόγο, λόγω χαρακτηριστικών που αναφέρθηκαν και πρωτίτερα, όπως η ανωνυμία, η άνεση και άλλα (McCormack et al., 2012). Η χρήση του διαδικτυακού τζόγου φαίνεται να είναι πιο συχνή στους υψηλά εμπλεκόμενους παίκτες και για κάποιους άλλους αυτή η μέτρια χρήση που προσφέρει το διαδίκτυο να είναι αρκετή για την αρχή της προβληματικής σχέσης (Gainsbury, 2015).

Οι La Plante, Nelson & Gray (2013) μελετούν την εμπλοκή-ενασχόληση των ατόμων με τον ηλεκτρονικό τζόγο με βάση δύο παραμέτρους, το πλάτος της ενασχόλησης, δηλαδή τον αριθμό των παιχνιδιών που δεσμεύονται, και το βάθος, δηλαδή την συχνότητα ενασχόλησης και τον χρόνο που καταναλώνεται. Με την πρώτη κατηγορία φαίνεται η αναζήτηση ανανέωσης από την μεριά του ατόμου, φανερώνοντας θέματα ελέγχου ενώ με την κατηγορία του βάθους μελετάται η εμμονή με τον τζόγο, που αποτελεί πρωταρχικό διαγνωστικό κριτήριο για την διαταραχή ενασχόλησης με τον τζόγο. Οι ερευνητές σημειώνουν πως πιθανώς η σχέση μεταξύ μεγαλύτερης εμπλοκής στον τζόγο και ανάπτυξης προβληματικής διαταραχής να μην είναι ευθεία, αλλά να υπάρχει ένα «ταβάνι» στο αποτέλεσμα της εμπλοκής, όπου από ένα σημείο και μετά η μεγαλύτερη εμπλοκή να μην συνεπάγεται και αυξημένο

κίνδυνο για ανάπτυξη διαταραχής. Ωστόσο, άτομα με πιο ευρεία ανάμειξη στον τζόγο είναι πιο πιθανό να αναφέρουν διαταραχή τζόγου.

Οι λόγοι που οδηγούν άνδρες και γυναίκες σε ανάπτυξη προβληματικής σχέσης με τον τζόγο είναι διαφορετικοί με τις γυναίκες να προσπαθούν κυρίως μέσω αυτού να ανακουφιστούν από αρνητικά συναισθήματα (Economou et al., 2019; Yanide-Soriano et al., 2012). Σε έρευνα του Håkansson (2020) βρέθηκε υψηλότερο ποσοστό των γυναικών που έχουν προβληματική σχέση με τον διαδικτυακό τζόγο, γεγονός που μπορεί να προκύπτει τόσο από την αύξηση των γυναικών που παίζουν, όσο και από την γρηγορότερη μετάβαση τους στην προβληματική σχέση συγκριτικά με τους άνδρες (McCormack, 2012).

Όσο αφορά την πιθανότητα εθισμού σε συγκεκριμένη μορφή τζόγου ο Griffiths (2009) σημειώνει πως εξαρτάται από παράγοντες, όπως η διαθεσιμότητα και η προσβασιμότητα, αλλά και δομικά θέματα, όπως η αμεσότητα ανταμοιβής, η ταχύτητα και η συχνότητα στοιχηματισμού (Chóliz, 2015). Στην βιβλιογραφία υπάρχουν έρευνες που συνδέουν συγκεκριμένες μορφές ηλεκτρονικού τζόγου με την ανάπτυξη προβληματικής σχέσης. Ο Chóliz (2015) αναφέρεται στον ηλεκτρονικό τζόγο ως το πιο εθιστικό παιχνίδι και σημειώνει πως τα παιχνίδια τύπου «κουλοχέρης» είναι η κυρίαρχουσα μορφή στην προβληματική σχέση με τον ηλεκτρονικό τζόγο. Αντίστοιχα, οι Gainbury et al. (2012) και McComarck et al. (2012) σημειώνουν πως οι συχνοί παίκτες σε παιχνίδια γρήγορου στοιχήματος, τύπου «φρουτάκια», «κουλοχέρης» και ρουλέτα είναι πιο πιθανό να έχουν προβληματική σχέση με τον τζόγο. Από την άλλη πλευρά, οι Columb & O’Gara (2017) συνδέουν την προβληματική σχέση με τον τζόγο με τον στοιχηματισμό κατά την διάρκεια αθλητικών γεγονότων και το πόκερ, ενώ ο Håkansson (2020) αναφέρεται στον αθλητικό στοιχηματισμό ως τον τύπο στοιχήματος που θέτει τα άτομα πιο πολύ σε κίνδυνο για την ανάπτυξη προβληματικής σχέσης με τον τζόγο.

Τέλος, φαίνεται πως η νέα δυνατότητα ταυτόχρονου πολλαπλού στοιχηματισμού συνδέεται με την προβληματική σχέση με τον τζόγο, καθώς είναι πιθανό να είναι περισσότερο επιβαρυντικός τύπος παιχνιδιού για τα ευάλωτα άτομα σε σχέση με το ένα μόνο παιχνίδι την φορά (La Plante et al., 2013; McCormack et al., 2012; Philander & McKay, 2014). Αντίστοιχα, έχει παρατηρηθεί πως η πλειοψηφία των ατόμων που δεσμεύονται με πάνω από ένα παιχνίδια ταυτόχρονα είναι πιο πιθανό

να έχουν προβληματική σχέση με τον τζόγο (Columb & O’Gara, 2017; Sholes-Balog & Hemphill, 2019).

Κεφάλαιο 3: Τυχερά διαδικτυακά παιχνίδια και προστασία των καταναλωτών

Ο τζόγος αποτελεί θέμα δημόσιας υγείας και χρειάζεται να αντιμετωπίζεται με υπευθυνότητα, όπως πλέον αντιμετωπίζονται για παράδειγμα οι διαφημίσεις για το τσιγάρο ή το αλκοόλ, εστιάζοντας σε μέτρα πρόληψης και όχι μόνο μείωσης των συνεπειών (Livingstone & Rintoul, 2020). Δεν είναι άλλωστε τυχαίο που με βάση το DSM-V ο παθολογικός τζόγος ανήκει στην ίδια κατηγορία με τις ναρκωτικές ουσίες, το αλκοόλ και το κάπνισμα (Chóliz, 2015).

Ήδη από το 2011 ο Blaszezynski et al. (2011) πρότεινε ένα τρίπτυχο μοντέλο που αφορά την κυβέρνηση της κάθε χώρας, την βιομηχανία του τζόγου αλλά και τα άτομα, με στόχο την μεγιστοποίηση της προστασίας των πολιτών και ταυτόχρονα την ελαχιστοποίηση των αρνητικών συνεπειών του τζόγου. Πιο συγκεκριμένα, τονίζεται η ανάγκη οι κυβερνήσεις να λάβουν μέτρα θεσπίζοντας νόμους που να καθορίζουν την φύση και τον βαθμό του τζόγου, θέτοντας τις αρχές για την προστασία των καταναλωτών και ελέγχοντας την συμμόρφωση σε αυτές τις απαιτήσεις. Από την μεριά της βιομηχανίας του τζόγου, οι πάροχοι στοιχημάτων οφείλουν να μην παρέχουν παραπλανητικά στοιχεία, να μην υιοθετούν στρατηγικές εκμετάλλευσης και να μην παραλείπουν πληροφορίες. Επίσης, πολύ σημαντικό είναι να μην αναπτύσσουν προϊόντα που είναι σχεδιασμένα για την ανάπτυξη υπέρμετρου τζόγου και φυσικά να μην στοχεύουν σε μη κατάλληλους, ευάλωτους πληθυσμούς, όπως για παράδειγμα είναι οι νέοι και οι ηλικιωμένοι. Τέλος, σε ατομικό επίπεδο ο καθένας φέρει την ευθύνη να καταλάβει την φύση και τους κινδύνους που συνοδεύει το προϊόν που καταναλώνει, δηλαδή τον τζόγο.

Ταυτόχρονα με την ευρεία αποδοχή του διαδικτυακού τζόγου, ερευνητές σημειώνουν την επιτακτική ανάγκη θέσπισης πολιτικών και πρακτικών που προστατεύουν τους καταναλωτές από τις αρνητικές συνέπειες τους τζόγου και τους ενθαρρύνουν να στοιχηματίζουν μέσα στα χρονικά και στα χρηματικά όρια που μπορούν να στηρίξουν (Blaszezynsky et al., 2011). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, λοιπόν, δεν αποτελεί έκπληξη που το 2014 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έκανε σύσταση για υιοθέτηση μέτρων προστασίας για τους καταναλωτές από τους παρόχους τυχερών παιχνιδιών στο διαδίκτυο. Μάλιστα έχει διατυπωθεί η άποψη πως παρά τα υψηλά

ποσοστά συμμετοχής στα τυχερά παιχνίδια στο διαδίκτυο, πλέον η κοινότητα ανησυχεί, καθώς είναι πιο ευαισθητοποιημένη για τις αρνητικές συνέπειες του τζόγου (Gainbury et al., 2012).

Πιο συγκεκριμένα, τα μέτρα αυτά μπορούν να θεωρηθούν μέτρα πρόληψης για τον ηλεκτρονικό τζόγο που σύμφωνα με τους Marttioneau & Järvinen-Tassopoulos (2017) μπορεί να διακριθούν σε μέτρα πρωτογενούς, δευτερογενούς και τριτογενούς πρόληψης. Η πρωτογενής πρόληψη αφορά την ενημέρωση του καταναλωτή για την προβληματική σχέση με τον τζόγο και την διάθεση αυτό-διαγνωστικών test από τους παρόχους, ενώ η δευτερογενής πρόληψη εφαρμόζεται ευρέως στο διαδικτυακό περιβάλλον στοχεύοντας κυρίως στα άτομα που θεωρούνται πιο ευάλωτα, όπως αναγνωρίζεται από την αυτό-αξιολόγηση τους, επίσημη ή όχι. Τέλος, η τριτογενής πρόληψη δεν προσφέρεται άμεσα από τους παρόχους στοιχημάτων, αλλά γίνεται με την μορφή διασύνδεσης με εξειδικευμένα κέντρα για εξωτερική θεραπεία σε εκείνους που έχουν αναπτύξει προβληματική σχέση με τον τζόγο.

Ο στόχος των στρατηγικών αυτών είναι να βοηθήσουν τα άτομα που εμπλέκονται με τον διαδικτυακό τζόγο σε προβληματικό επίπεδο να διατηρήσουν τον έλεγχο πάνω στην συμπεριφορά τους και να τα αποτρέψουν να υιοθετήσουν πιο έντονες συμπεριφορές, όπως να φτάσουν στον παθολογικό τζόγο (Callion et al., 2018).

Όσο αφορά την αναφορά σε αυτές τις στρατηγικές, στην βιβλιογραφία συναντώνται διάφοροι όροι με κοινή σημασία αλλά με διαφορετικό νόημα, όπως προγράμματα για υπεύθυνο παιχνίδι ή για προστασία των καταναλωτών ή για μείωση βλάβης/ελαχιστοποίηση των αρνητικών συνεπειών (Blaszczynsky et al., 2011). Ουσιαστικά, όροι όπως «πολιτικές και πρακτικές για την μείωση των αρνητικών συνεπειών του τζόγου» (Engelbø et al., 2019), «υπεύθυνο παιχνίδι» (Catania & Griffiths, 2021) ή εργαλεία για υπεύθυνο παιχνίδι (Ivanova et al., 2019) φαίνεται ότι μεταθέτουν την ευθύνη αποκλειστικά στους χρήστες, ενώ παράλληλα αποσιωπούν τον ρόλο και την ευθύνη που έχουν τόσο οι πάροχοι ηλεκτρονικών στοιχημάτων όσο και οι κυβερνήσεις (Marionneau & Järvinen- Tassopoulos, 2017) . Από την άλλη πλευρά, έχει διατυπωθεί η άποψη πως η διάχυση της ευθύνης απελευθερώνει τα άτομα από την προσωπική τους ευθύνη και τα κάνει να στοιχηματίζουν περισσότερο από ότι θα έκαναν, καθώς άλλοι έχουν την ευθύνη να

τους σταματήσουν, αν η κατάσταση ξεφύγει. Αν αυτή η υπόθεση ευσταθεί, τότε τα μηνύματα και τα εργαλεία για υπεύθυνο παιχνίδι όχι μόνο απλά «επικοινωνούν» ότι ο πάροχος στοιχημάτων και η κυβέρνηση διαδραματίζουν προστατευτικό ρόλο, αλλά και υπονομεύουν έμμεσα και ακούσια την αίσθηση ευθύνης του παίκτη, οδηγώντας εμμέσως πλην σαφώς σε αυξημένα ποσοστά ανάπτυξης υπερβολικής ενασχόλησης με τον τζόγο (Gray et al., 2020). Συνολικά, μπορεί να θεωρηθεί ότι οι πάροχοι διαδικτυακού τζόγου έχουν την ευθύνη για την ενημέρωση των παικτών σε συνεχή βάση, η τελική ευθύνη όμως παραμένει του καταναλωτή (Blaszczynski et al., 2011).

3.1 Εργαλεία προστασίας των καταναλωτών

Η πρόοδος της τεχνολογίας αναμφισβήτητα έχει βοηθήσει στην εξάπλωση του ηλεκτρονικού τζόγου. Ταυτόχρονα όμως, αυτή ακριβώς η τεχνολογία και καινοτομία μπορεί να χρησιμοποιηθεί ώστε να επιτευχθεί η καλύτερη προστασία των καταναλωτών μέσω του διαδικτύου, παρέχοντας καλύτερα και πιο προσβάσιμα εργαλεία (Catania & Griffiths, 2021).

Πολλοί παίκτες παραδέχονται ότι χάνουν την αίσθηση των χρημάτων και του χρόνου που διαθέτουν στα τυχερά παίγνια και στον στοιχηματισμό στο διαδίκτυο (Procter et al., 2019). Έτσι, έχουν συστηθεί διάφορα εργαλεία για την προστασία των καταναλωτών, όπως να θεσπίζουν όριο χρημάτων για καθορισμένη χρονική περίοδο, να λαμβάνουν ειδοποιήσεις για εκτεταμένο παιχνίδι, να έχουν την δυνατότητα για test αυτό-αξιολόγησης, να βλέπουν στοιχεία για την παλαιότερη και τωρινή τους δραστηριότητα και να αυτό-αποκλείονται (Gainsbury et al., 2012).

Ωστόσο, τα στοιχεία που προκύπτουν από τις έρευνες είναι ως έναν βαθμό αντιφατικά. Από την μία πλευρά, φαίνεται πως η ύπαρξη εργαλείων προστασίας στα τυχερά παιχνίδια στο διαδίκτυο αυξάνει την εμπιστοσύνη των καταναλωτών και τους δημιουργεί θετική άποψη για τους παρόχους ηλεκτρονικών στοιχημάτων και παιχνιδιών (Gainsbury et al., 2012). Μάλιστα, ακόμη και εκείνοι που έχουν μεσαία εμπλοκή ή και έχουν αναπτύξει προβληματική σχέση με τον τζόγο είναι πιο θετικοί απέναντι στην χρήση τους, ίσως επειδή έχουν βιώσει τις συνέπειες της υπέρμετρης αυτής ενασχόλησης και θεωρούν πως αυτά τα όρια μπορούν να φανούν χρήσιμα

(Engelbø et al., 2019). Από την άλλη πλευρά, οι Ivanova et al. (2019) εντόπισαν πως τα άτομα που έχουν σε κάποιο βαθμό προβληματική σχέση με τον τζόγο είναι πιο πιθανό να εγκαταλείψουν έναν πάροχο ηλεκτρονικών στοιχημάτων και παιχνιδιών εξαιτίας της έκθεσής τους στα εργαλεία προστασίας των καταναλωτών. Ωστόσο, η κίνηση αυτή είναι ανησυχητική, καθώς αυτό πιθανώς σημαίνει ότι μετακινούνται για την ίδια δραστηριότητα σε λιγότερο προστατευτικό περιβάλλον, όπως παράνομες στοιχηματικές εταιρίες στο διαδίκτυο, που συνήθως δεν παρέχουν κάποιο εργαλείο για προστασία.

Σε ένα γενικότερο πλαίσιο φαίνεται πως τα εργαλεία προστασίας των καταναλωτών, θεωρούνται χρήσιμα από τους παίκτες για την διατήρηση κάποιων ορίων και για τον αυτό-έλεγχό τους (Gainsbury et al., 2012; Procter et al., 2019). Οι νεότεροι σε ηλικία φαίνεται να είναι πιο θετικοί στην χρήση τους (Engelbø et al., 2019) και μάλιστα πιο πιθανό να χρησιμοποιούν περισσότερα από ένα εργαλείο προστασίας (Gainsbury et al., 2019). Επίσης, φαίνεται πως εκείνοι που παίζουν παιχνίδια τύπου “casino”, είναι πιο θετικοί στην χρήση των εργαλείων προστασίας των καταναλωτών (Engelbø et al., 2019; Gainsbury et al., 2012). Η σύγκριση γίνεται κυρίως με εκείνους που προτιμούν «τα παιχνίδια ικανότητας» όπως το πόκερ, τα οποία περιέχουν την ψευδαίσθηση του ελέγχου, παρακινώντας τα άτομα να εμπιστευτούν τις ικανότητές τους, ακόμη και σε περιπτώσεις που παρεμβάλλεται το στοιχείο της τύχης. Με αυτόν τον τρόπο άτομα που επιλέγουν παιχνίδια που νιώθουν ότι περιλαμβάνουν το στοιχείο της ικανότητας τείνουν να απομακρύνονται από τα εργαλεία προστασίας των καταναλωτών και να έχουν πιο αρνητική στάση απέναντι στην χρήση τους, θεωρώντας πως τους είναι άχρηστα (Engelbø et al., 2019; Ivanova et al., 2019). Αντίστοιχα, άτομα που ασχολούνται με παιχνίδια μικρού ρίσκου φαίνεται να είναι λιγότερο θετικά απέναντι στην χρήση εργαλείων προστασίας του καταναλωτή, επειδή δεν έχουν βιώσει οι ίδιοι την ανάγκη για βοήθεια (Engelbø et al., 2019).

Συνολικότερα, φαίνεται πως ενώ τα εργαλεία για την προστασία του καταναλωτή υιοθετούνται περισσότερο από τα άτομα που βρίσκονται σε κίνδυνο ή έχουν ήδη αναπτύξει προβληματική σχέση με τον τζόγο (Engelbø et al., 2019; Gainsbury et al., 2019), τα ίδια άτομα επιτυγχάνουν λιγότερο την τήρηση των θεσπισμένων δικών τους ορίων σε χρόνο και χρήμα, χωρίς τελικά να καταλαβαίνουν την σημασία διατήρησής τους (Gray et al., 2020). Σε αυτό το γεγονός είναι πιθανόν

να συντελούν χαρακτηριστικά των εργαλείων προστασίας των καταναλωτών, όπως το ότι αφορούν αποκλειστικά έναν πάροχο ηλεκτρονικών στοιχημάτων και παιχνιδιών (Marrioneau & Järvinen-Tassopoulos, 2017), αλλά και οι τακτικές των παικτών, όπως να διατηρούν παραπάνω από έναν λογαριασμό (Gainsbury et al., 2019). Επομένως, οι παίκτες έχουν την δυνατότητα, όταν τα όρια τους φαίνονται πολύ αυστηρά στο ένα πλαίσιο να μεταπηδούν σε ένα άλλο, νόμιμο ή όχι, το οποίο έχει λιγότερο αυστηρά όρια και τους επιτρέπει να συνεχίσουν κανονικά το παιχνίδι τους.

Τα κύρια εργαλεία που έχουν υιοθετηθεί ευρέως για την προστασία των καταναλωτών και αντιστοιχούν στην ελληνική πραγματικότητα είναι η ανατροφοδότηση-ενημέρωση του παίκτη για την δραστηριότητά του, η θέσπιση ορίου στο ποσό που χάνει ο παίκτης σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και ο αυτό-αποκλεισμός. Τα δύο πρώτα εργαλεία φαίνεται να κάνουν τον ηλεκτρονικό τζόγο «πιο βιώσιμο» για τους καταναλωτές, βοηθώντας τους κυρίως στο κομμάτι των χρημάτων, ενώ ο αυτό-αποκλεισμός είναι πιο χρήσιμος για εκείνους που επιθυμούν να αγνοήσουν αυτό το κομμάτι (Gainsbury et al., 2019). Βέβαια, υπάρχουν και έρευνες που διατυπώνουν την άποψη πως τα συγκεκριμένα εργαλεία είναι τα λιγότερα αποτελεσματικά, παρά την ευρεία υιοθέτησή τους (Marrioneau & Järvinen-Tassopoulos, 2017).

3.2 Ανατροφοδότηση για την δραστηριότητα

Η εξατομικευμένη ανατροφοδότηση “feedback” αφορά την ενημέρωση του παίκτη για την έως τώρα δραστηριότητα του για ένα μεγαλύτερο χρονικό διάστημα από το σημερινό του παιχνίδι σε έναν συγκεκριμένο πάροχο και περιλαμβάνει πληροφορίες κυρίως για τα χρηματικά κέρδη και τις απώλειες ή και για τον χρόνο που καταναλώνει στα τυχερά παιχνίδια (Auer & Griffiths, 2017). Η ευκαιρία στα άτομα που ασχολούνται με τα τυχερά παιχνίδια και στοιχήματα στο διαδίκτυο να λάβουν εξατομικευμένη ανατροφοδότηση από τον πάροχο, τους βοηθάει να κατανοήσουν καλύτερα την συμπεριφορά τους. Ταυτόχρονα, ίσως μπορεί να αποτελέσει κίνητρο για αλλαγή, αν αυτό είναι απαραίτητο (Harris & Griffiths, 2016).

Συνήθως μετά την έκθεση του παίκτη σε στοιχεία ανατροφοδότησης σημειώνεται κάποια αλλαγή. Πιο συγκεκριμένα, οι Gainsbury et al. (2019) μετά από σχετική έρευνα βρήκαν πως το 70,1 % ένιωσε ότι βοηθήθηκε στον έλεγχο του τζόγου και το 32,7% μείωσε το ποσό που στοιχημάτιζε. Αντίστοιχα, σε άλλη έρευνα βρέθηκε πως η ενημέρωση του παίκτη για την έως τώρα δραστηριότητα του συνολικά συνδέεται με μείωση των χρημάτων και του χρόνου που καταναλώνεται (Harris & Griffiths, 2016).

Ωστόσο, αν πρόκειται για άτομα που έχουν προβληματική σχέση με τον τζόγο, τα δεδομένα αλλάζουν, καθώς δεν φαίνεται να υπάρχει αλλαγή μετά την ανατροφοδότηση σε παίκτες που βρίσκονται σε κίνδυνο (Gainsbury et al., 2019; Harris & Griffiths, 2016). Οι Wood & Wohl (2015) σημειώνουν αλλαγή στα άτομα που βρίσκονται σε κίνδυνο για ανάπτυξη προβληματικής διαταραχής τζόγου, καθώς, αφού εκτεθούν σε στοιχεία ανατροφοδότησης για την δραστηριότητα τους, μειώνουν σημαντικά τα χρηματικά ποσά που παίζουν και στοιχηματίζουν. Ωστόσο, αυτό έχει μόνο παροδικά αποτελέσματα, συνήθως για μία εβδομάδα. Δεν παρατηρείται κάποια αλλαγή στην συμπεριφορά εκείνων που δεν βρίσκονται σε κίνδυνο.

Επομένως, ίσως με την ανατροφοδότηση είναι δυνατό να κρατήσουμε αυτούς που δεν κινδυνεύουν και αυτούς που βρίσκονται σε κίνδυνο ασφαλείς μέχρι έναν βαθμό, αλλά για αυτούς που ήδη έχουν αναπτύξει προβληματική σχέση με τον τζόγο οι αλλαγές στην συμπεριφορά είναι πολύ μικρές (Wood & Wohl, 2015). Αυτό πιθανώς συμβαίνει, καθώς τις περισσότερες φορές η ανατροφοδότηση αποτελεί συνήθως μία απλή καταγραφή των κινήσεων του λογαριασμού του παίκτη και όχι συνολικά δεδομένα για τις καταθέσεις ή τις ήττες του (Gainsbury et al., 2019). Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως τα στοιχεία ανατροφοδότησης για τον κάθε παίκτη μπορούν να αξιοποιηθούν και από τους παρόχους ηλεκτρονικών στοιχημάτων με σκοπό να δίνεται εξατομικευμένη βοήθεια (Harris & Griffiths, 2016).

3.3 Θέσπιση χρηματικού ορίου

Η θέσπιση προκαθορισμένων χρηματικών ορίων στο ποσό που κανείς στοιχηματίζει, έχει κυρίως ως στόχο να βοηθήσει τα άτομα να στοιχηματίσουν

μικρότερα χρηματικά ποσά και κατ' επέκταση να κάνει πιο εύκολη την διαχείριση των οικονομικών τους (Phillander & McKay, 2014). Η αποτυχία να μείνει κανείς εντός των προκαθορισμένων ορίων αποτελεί σημάδι έλλειψης ή αδυναμίας αυτό-ελέγχου και αυτό-πειθαρχίας (Harris & Griffiths, 2016.)

Όσο αφορά την αποτελεσματικότητα του συγκεκριμένου εργαλείου, φαίνεται πως η θέσπιση προκαθορισμένου χρηματικού ορίου σε συνδυασμό με υπενθύμιση τουλάχιστον μία φορά, όταν το άτομο πλησιάζει σε αυτό, ήταν αρκετό για να αποτρέψει την πλειοψηφία των παικτών από το να ξεπεράσουν αυτό το όριο (Harris & Griffiths, 2016). Αντίστοιχα, σε έρευνα των Gainsbury et al. (2019) βρήκαν πως μετά από θέσπιση χρηματικού ορίου το 63,8% μείωσε το ποσό που στοιχημάτιζε και το 46,8% μείωσε τον χρόνο που κατανάλωνε στα τυχερά παιχνίδια και στον στοιχηματισμό στο διαδίκτυο. Ωστόσο, στην ίδια έρευνα σημειώθηκε πως το 17% σκεφτόταν περισσότερο τον τζόγο μετά την εθελοντική δέσμευση του σε ένα ποσό.

Μπορεί να φαίνεται πως η υποχρεωτική προ-δέσμευση σε ένα συγκεκριμένο χρηματικό ποσό λειτουργεί καλύτερα, αλλά δεν εμποδίζει τους παίκτες να αλλάξουν πλατφόρμα παρόχου ηλεκτρονικών παιχνιδιών και στοιχημάτων. Αντίθετα, αν είναι εθελοντική είναι πιο πιθανό να οδηγήσει σε αλλαγή συμπεριφοράς του παίκτη, καθώς αποτελεί απόφασή του (Harris & Griffiths, 2016). Σε άλλη έρευνα φάνηκε πως η εθελοντική θέσπιση χρηματικού ορίου είχε μεγαλύτερο αποτέλεσμα στους παίκτες παιχνιδιών τύπου καζίνο και λοταρίας (Auer & Griffiths, 2012).

Η θέσπιση χρηματικού ορίου έχει θετικά αποτελέσματα για ένα μέρος παικτών ηλεκτρονικών τυχερών παιχνιδιών και στοιχημάτων, καθώς μετά από ένα χρόνο το 10% των πιο έντονων παικτών στοιχηματίζει σημαντικά μικρότερο χρηματικό ποσό. Ωστόσο, δεν φαίνεται κάποια αλλαγή στην συμπεριφορά των απλών παικτών, ίσως επειδή στοιχηματίζουν από μόνοι τους λιγότερα χρηματικά ποσά (Auer et al., 2019). Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνεται και από άλλη έρευνα, όπου αναφέρεται πως τα άτομα που έχουν προβληματική σχέση με τον τζόγο είναι πιο πιθανό να έχουν χρησιμοποιήσει το εργαλείο θέσπισης χρηματικού ορίου σε σχέση με εκείνους που βρίσκονται σε κίνδυνο ή δεν έχουν αναπτύξει προβληματική σχέση με τον τζόγο (Gainsbury et al., 2019).

3.4 Αυτό-αποκλεισμός

Ο αυτό-αποκλεισμός, δηλαδή η δυνατότητα να μπλοκάρει κανείς τον εαυτό του από μία κατηγορία παιχνιδιών ή γενικά τον λογαριασμό του για προκαθορισμένη περίοδο, αποτελεί το πιο μελετημένο εργαλείο προστασίας του καταναλωτή, επίσης όμως με αντιφατικά αποτελέσματα (Caillon et al., 2018; Gainsbury et al., 2019; Marrioneau & Järvinen-Tassopoulos, 2017). Θα μπορούσε να ειπωθεί πως ο αυτό-αποκλεισμός βασίζεται στην ιδέα πως μία περίοδος αποχής από τον τζόγο, ακόμη και μικρού χρονικού διαστήματος, είναι κερδοφόρα, καθώς έχει φανεί πως μεσοπρόθεσμα τροποποιεί τα πιστεύω των ατόμων για τον τζόγο, τόσο σε γνωστικό, όσο και σε συναισθηματικό επίπεδο, έχοντας σαν συνέπεια την μείωση της επιθυμίας για παιχνίδι και με αυτόν τρόπο αποτροπή ανάπτυξης προβληματικής σχέσης με τον τζόγο (Caillon et al., 2018).

Ο λόγος που οι περισσότεροι οδηγούνται στον αυτό-αποκλεισμό είναι να μειώσουν τα χρήματα που καταναλώνουν στα διαδικτυακά τυχερά παιχνίδια και στοιχήματα (Motka et al., 2018). Οι νέοι είναι πιο πιθανό να επιλέξουν τον αυτό-αποκλεισμό (Hayer & Meyer, 2010; Motka et al., 2018), ίσως όμως επειδή είναι εκείνοι που επιλέγουν τον διαδικτυακό τζόγο γενικότερα. Επίσης, φαίνεται πως τα παιχνίδια τύπου καζίνο, όπως τα «φρουτάκια», συνδέονται περισσότερο με την επιλογή του αυτό-αποκλεισμού (Hayer & Meyer, 2010; Motka et al., 2018), αν και άλλες έρευνες δεν βρίσκουν συσχέτιση μεταξύ του τύπου παιχνιδιού και του αυτό-αποκλεισμού (Caillon et al., 2018).

Από την μία πλευρά, ο αυτό-αποκλεισμός στα τυχερά παιχνίδια στο διαδίκτυο συγκεντρώνει θετικά χαρακτηριστικά, καθώς θεωρείται λιγότερο ντροπιαστικός και στιγματιστικός από τον επίσημο αυτό-αποκλεισμό στον παραδοσιακό τζόγο, δηλαδή σε χώρους όπως τα καζίνο και γίνεται πιο εύκολα και γρήγορα (Catania & Griffiths, 2021). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί έρευνα στην Σουηδία, όπου βρέθηκε πως το 46% των ερωτηθέντων θεωρεί χρήσιμο έναν επταήμερο αυτό-αποκλεισμό (Gainsbury et al., 2019).

Από την άλλη πλευρά, και ενώ ο αυτό-αποκλεισμός φαίνεται να έχει θετικά αποτελέσματα για την πλειοψηφία των καταναλωτών σε τυχερά παιχνίδια και στοιχήματα στο διαδίκτυο (Caillon et al., 2018), τα δεδομένα για εκείνους που έχουν

προβληματική σχέση με τον τζόγο δεν είναι τόσο ενθαρρυντικά. Μπορεί να φαίνεται πως ο αυτό-αποκλεισμός επιλέγεται πιο συχνά από εκείνους που έχουν προβληματική σχέση με τον τζόγο (Gainsbury et al., 2019), όμως ως αποτέλεσμα, στοιχηματίζουν τελικά λιγότερο συχνά, αλλά μεγαλύτερα ποσά σε σχέση με πριν (LaBrie & Shaffer, 2011). Σε άλλη έρευνα φαίνεται πως το 10% των συμμετεχόντων μετά τον αυτό-αποκλεισμό τους παρατηρούν ότι τελικά στοιχηματίζουν περισσότερο τόσο σε χρόνο, όσο και σε χρήματα (Caillon et al., 2018).

Κεφάλαιο 4: «Κενά» στα εργαλεία προστασίας των καταναλωτών

Ο στόχος των στρατηγικών προστασίας των καταναλωτών είναι να βοηθήσουν τα άτομα που ασχολούνται με τα τυχερά παιχνίδια στο διαδίκτυο και κυρίως εκείνους που βρίσκονται σε κίνδυνο για ανάπτυξη προβληματικής σχέσης με τον τζόγο, να διατηρήσουν τον έλεγχο πάνω στην συμπεριφορά τους και να τους αποτρέψουν να υιοθετήσουν πιο «παθολογικές» συμπεριφορές (Callion et al., 2018). Ωστόσο, αρκετές έρευνες παρουσιάζουν στοιχεία που θέτουν καίρια θέματα σχετικά με την προστασία των καταναλωτών. Μέσα σε ένα πλαίσιο όπου τα τυχερά διαδικτυακά παιχνίδια επεκτείνονται ραγδαία, η νομοθεσία για την προστασία των παικτών και την μείωση των συνεπειών πολλές φορές φαίνεται να μένει πίσω από την πραγματικότητα και τους στόχους (Catania & Griffiths, 2021).

Πολλοί πάροχοι ηλεκτρονικών παιχνιδιών και στοιχημάτων ναι μεν έχουν τα απαιτούμενα από τον νόμο εργαλεία προστασίας των πολιτών, αλλά κάνουν λίγα για να τα προωθήσουν και να ενθαρρύνουν την χρήση τους (Gainsbury et al., 2019). Επίσης, σύμφωνα με την έρευνα των Marrioneau & Järvinen-Tassopoulos (2017) έχει αναπτυχθεί λογισμικό που σκανάρει το παιχνίδι του κάθε πελάτη και μπορεί να αναγνωρίσει τις προβληματικές συμπεριφορές, ακόμη και να στείλει τις κατάλληλες προειδοποιήσεις στον παίκτη. Κάτι τέτοιο, όπως φάνηκε από την έρευνα θα ήταν ιδιαίτερα αποτελεσματικό, αν υιοθετούνταν ευρέως. Στην πραγματικότητα όμως, έχουν υιοθετηθεί ευρέως τα εργαλεία που έχουν τα λιγότερα αποτελέσματα, όπως εθελοντική θέσπιση χρηματικού ορίου, αυτό-αποκλεισμός και παροχή πληροφοριών για τον προβληματικό τζόγο.

Ταυτόχρονα, πολλές στοιχηματικές εταιρίες με στόχο να προλάβουν την εξέλιξη και ανάπτυξη του διαδικτυακού τζόγου δίνουν κίνητρα για συμμετοχή στα παιχνίδια που προσφέρουν (Chóliz, 2015). Για παράδειγμα, πολλές στοιχηματικές εταιρίες δίνουν την δυνατότητα δωρεάν στοιχημάτων (free bets) στους πελάτες τους, τα οποία συνήθως έχουν την μορφή bonus που ταιριάζουν στο προφίλ του εκάστοτε παίκτη ή και παρέχουν κίνητρα κατά την εγγραφή των παικτών. Τέτοιες τακτικές έχουν ως αποτέλεσμα να δημιουργείται διαστρεβλωμένη εικόνα στους παίκτες για τα χρήματα που στοιχηματίζουν, οι οποίοι δεν βλέπουν άμεσα τους κινδύνους έχοντας

συχνά την αυταπάτη ότι παίζουν με ψεύτικα χρήματα την στιγμή που άμεσα θα κληθούν να στοιχηματίσουν και δικό τους ποσό (McGee, 2020).

Ακόμη ένα δείγμα ανεπαρκούς νομοθεσίας και ελέγχου από την πολιτεία είναι η ύπαρξη πολλών παράνομων διαδικτυακών στοιχηματικών εταιριών. Ουσιαστικά, πρόκειται για εταιρίες που δεν υπόκεινται στην νομοθεσία και παρέχουν υπηρεσίες διαδικτυακού τζόγου παράνομα, χωρίς να δίνουν την δυνατότητα για την προστασία των καταναλωτών εκθέτοντάς τους σε κίνδυνο. Αντίστοιχα, υπάρχουν απλά και πάροχοι ηλεκτρονικών στοιχημάτων και παιχνιδιών που εξαπατούν τους παίκτες με στημένα/μη δίκαια παιχνίδια ή κλέβουν αποθέματα και προσωπικά στοιχεία των παικτών (Gainsbury et al., 2012).

Ένα άλλο πρόβλημα είναι ότι πολύ συχνά δεν υπάρχει αυστηρός έλεγχος σχετικά με το επιτρεπόμενο όριο ηλικίας. Χαρακτηριστικό είναι πως σε έρευνα των Savolainen et al. (2021) στην Φιλανδία το 41% των ατόμων 15-17 ετών έχει στοιχηματίσει τουλάχιστον μία φορά τον προηγούμενο μήνα, παρά το όριο ηλικίας. Τέτοιες πράξεις διευκολύνονται ιδιαίτερα από πρακτικές των στοιχηματικών εταιριών που ζητούν την ταυτοποίηση των παικτών για την ολοκλήρωση της εγγραφής τους τουλάχιστον ένα μήνα μετά το άνοιγμα του λογαριασμού (Marrioneau & Järvinen-Tassopoulos, 2017), αλλά και από την έλλειψη ελέγχου σε πρακτικές των παικτών, όπως να δημιουργούν λογαριασμούς σε άλλο όνομα (McGee, 2020).

Τέλος, από την στιγμή που ο τζόγος θεωρείται θέμα δημόσιας υγείας, ανακύπτουν ερωτήματα σχετικά με την πολιτική των διαφημίσεων. Οι πάροχοι ηλεκτρονικών στοιχημάτων χρησιμοποιούν συχνά καινοτόμες ιδέες μάρκετινγκ με στόχο να διεισδύσουν σε νέες αγορές (Gainsbury et al., 2012). Ταυτόχρονα όμως, έρευνες συστήνουν τον περιορισμό των σχετικών με τον ηλεκτρονικό τζόγο διαφημίσεων (Håkansson, 2020).

Στην πραγματικότητα του σήμερα οι συνέπειες του τζόγου τείνουν να θεωρούνται φυσιολογικές, καθώς ιδιαίτερα οι νέοι εκτίθενται σε όλα τα «προϊόντα τζόγου». Τα προϊόντα της βιομηχανίας του τζόγου συναντώνται πλέον σε όλες τις πλευρές των πιο δημοφιλών αθλημάτων μέσα από διαφημιστικές καμπάνιες στην δορυφορική τηλεόραση, τα κοινωνικά δίκτυα, χορηγίες σε μεγάλες αθλητικές ομάδες, στάδια ή και εκδηλώσεις και προώθηση από τους ίδιους τους αθλητές. Αυτό συνέβη κυρίως μετά την νομιμοποίηση των εφαρμογών κινητού και την απελευθέρωση των

διαφημιστικών ρυθμίσεων στο Ηνωμένο Βασίλειο με την θέσπιση νόμων (Gambling Act) το 2005 που τέθηκαν σε εφαρμογή το 2007, με αποτέλεσμα την άμετρη εισβολή του τζόγου (μάλιστα ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τον όρο «gambification») σε αθλήματα και αθλητικά γεγονότα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν στοιχηματικές εταιρείες, όπως η Bet-365, οι οποίες έχουν επενδύσει στρατηγικά στην συμφωνία κοινών και αποδεκτών αθλητικών γεγονότων με το στοίχημα και τον τζόγο. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται ένα μεγαλύτερο κύκλωμα ατόμων, κυρίως ενηλίκων 18-35 ετών που ανάγουν σε φυσιολογικά τα αποτελέσματα της έκθεσης στον τζόγο, θεωρώντας τα μέρος της κοινωνικοποίησης τους, της υποστήριξης τους σε κάποια ομάδα και του συνολικότερου τρόπου ζωής τους (McGee,2020).

Επομένως, μέσα σε ένα πλαίσιο όπου τα διαδικτυακά τυχερά παιχνίδια επεκτείνονται ραγδαία και διαφημίζονται συνεχώς, με την νομοθεσία και τον κρατικό έλεγχο να μην μπορούν να συμβαδίσουν και τους παρόχους ηλεκτρονικών τυχερών παιχνιδιών και στοιχημάτων άλλοτε να μην τηρούν τα μέτρα ή άλλοτε να μην ενισχύουν την προστασία των πελατών τους όπως επιβάλλεται, τίθεται το ερώτημα κατά πόσο είναι σωστό να αποσιωπείται ο ρόλος των κυβερνήσεων και της βιομηχανίας τζόγου. Ακόμη λοιπόν και στο κομμάτι που αφορά τον τρόπο έκφρασης σχετικά με τα μέτρα πρόληψης συνεπειών του τζόγου, για την παρούσα έρευνα επιλέχθηκε ο όρος «εργαλεία για την προστασία των καταναλωτών», καθώς η ερευνήτρια θεωρεί πως όροι που αποσιωπούν την ευθύνη της κυβέρνησης και των παρόχων ηλεκτρονικών στοιχημάτων, δεν είναι ταιριαστό να χρησιμοποιούνται, την στιγμή που υπάρχει υπέρμετρη διαφήμιση του τζόγου, καθώς και κίνητρα από στοιχηματικές εταιρίες που προσπαθούν να προσελκύσουν και να κρατήσουν πελάτες.

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάστηκαν οι συμπεριφορές των καταναλωτών στα τυχερά διαδικτυακά παιχνίδια, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο αυτές συνδέονται με την ανάπτυξη προβληματικής διαταραχής τζόγου. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο επιχειρήθηκε να φανεί η ανάγκη για προστασία των καταναλωτών προϊόντων ηλεκτρονικού τζόγου και να περιγραφούν τα εργαλεία προστασίας που έχουν υιοθετηθεί ευρέως από τους παρόχους ηλεκτρονικών στοιχημάτων στον ελλαδικό χώρο.

Έπειτα από ανασκόπηση της βιβλιογραφίας διαπιστώθηκε η απουσία ερευνών στην Ελλάδα για τα εργαλεία προστασίας των καταναλωτών στα διαδικτυακά τυχερά παιχνίδια. Όσο αφορά την υπάρχουσα διεθνή βιβλιογραφία βρέθηκαν έρευνες που μελετούν διάφορα εργαλεία προστασίας των καταναλωτών στα διαδικτυακά τυχερά παίγνια βάσει δεδομένων από λογαριασμό του ατόμου σε παρόχους διαδικτυακών στοιχημάτων (Auer et al., 2019; Catania & Griffiths, 2021) ή εξετάζουν τα χαρακτηριστικά των ατόμων που τα χρησιμοποιούν (Gainsbury et al., 2019; Hayer & Meyer, 2010) ή και ελέγχουν τι προσφέρει το κάθε site (Marionneau & Järvinen-Tassopoulos, 2017). Συνολικά, βρέθηκαν δυο έρευνες που μελετούν τις στάσεις (Engerbø et al., 2019) και τις προηγούμενες εμπειρίες (Ivanova et al., 2019) των ατόμων που συμμετέχουν σε διαδικτυακά τυχερά παίγνια σημειώνοντας ταυτόχρονα την σοβαρότητα ενασχόλησης τους με τον τζόγο, όπως αυτή προκύπτει από την κλίμακα CPGI / PGSI. Σε αυτές φάνηκε, από την μία πλευρά, ότι οι μεσαίου κινδύνου προβληματικοί τζογαδόροι και οι προβληματικοί τζογαδόροι, όπως και οι νεότεροι σε ηλικία, είναι πιο θετικοί απέναντι στην χρήση εργαλείων του καταναλωτή (Engerbø et al., 2019). Από την άλλη, όμως, βρέθηκε ότι οι προβληματικοί και μεσαίου κινδύνου τζογαδόροι είναι πιο πιθανό να εγκαταλείψουν ένα διαδικτυακό στοιχηματικό περιβάλλον με πολλά εργαλεία προστασίας (Ivanova et al., 2019).

Η παρούσα έρευνα λοιπόν, αποτελεί μία προσπάθεια περιγραφής της σχέσης των καταναλωτών προϊόντων ηλεκτρονικού τζόγου με τα εργαλεία που έχουν υιοθετηθεί για την προστασία τους, καθώς και την διερεύνηση της σχέσης τους με τον τζόγο. Συγκεκριμένα, στόχος της παρούσας έρευνας είναι να μελετηθεί κατά πόσο οι παίκτες διαδικτυακών τυχερών παιχνιδιών και στοιχημάτων έχουν χρησιμοποιήσει και τελικά νιώθουν ότι έχουν βοηθηθεί από τα εργαλεία προστασίας των καταναλωτών που προσφέρουν οι πάροχοι/εταιρείες ηλεκτρονικού τζόγου. Ταυτόχρονα, θα εξεταστεί η σοβαρότητα της ενασχόλησής τους με τον τζόγο και αν υπάρχει κάποια συσχέτιση μεταξύ τους.

Κεφάλαιο 5: Μεθοδολογία

Για την διενέργεια της παρούσας μελέτης επιλέχθηκε ο σχεδιασμός της συγχρονικής μελέτης (cross-sectional survey) με τη χρήση αυτοεξηγούμενου ερωτηματολογίου που διατέθηκε διαδικτυακά.

5.1. Δείγμα- Συμμετέχοντες

Τον πληθυσμό-στόχο της παρούσας έρευνας αποτέλεσαν ενήλικα άτομα που ασχολούνται με τα τυχερά παίγνια στο διαδίκτυο. Συνολικά, στην έρευνα συμμετείχαν 219 άτομα, ηλικίας από 21 έως και 62 ετών [φύλο:71% άνδρες, ηλικία (Διάμεση τιμή:26, Q_1 :24, Q_3 :31)]. Πιο συγκεκριμένα, απαραίτητη προϋπόθεση για την συμπλήρωση του ερωτηματολογίου ήταν οι συμμετέχοντες στην έρευνα να διατηρούν τουλάχιστον έναν ενεργό λογαριασμό σε πάροχο ηλεκτρονικών στοιχημάτων στο όνομά τους, γεγονός για το οποίο ενημερώνονταν στην αρχή της έρευνας. Με αυτόν τον τρόπο έγινε προσπάθεια να διασφαλιστεί πως οι παίκτες βρίσκονται μέσα στο νόμιμο πλαίσιο και τηρούν το όριο της κατώτατης ηλικίας για ενασχόληση με τυχερά παίγνια στο διαδίκτυο, καθώς και ότι διαχειρίζονται οι ίδιοι εξ ολοκλήρου τον λογαριασμό τους και μπορούν να χρησιμοποιήσουν ανεξάρτητα τα εργαλεία προστασίας των καταναλωτών, χωρίς δηλαδή να χρειαστεί να «λογοδοτήσουν» σε κάποιον άλλον, όπως θα γινόταν σε περίπτωση που πολλά άτομα παίζουν από τον ίδιο λογαριασμό.

Από την έρευνα αποκλείστηκαν άτομα που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο όντας κάτω των είκοσι ενός (21) ετών, παρά το γεγονός ότι υπήρχε η ενημέρωση για την προϋπόθεση διατήρησης λογαριασμού στο όνομά τους, καθώς σύμφωνα με την σχετική νομοθεσία η πρόσβαση σε τυχερά παίγνια στο διαδίκτυο είναι νόμιμη μόνο για εκείνους που έχουν συμπληρώσει το εικοστό πρώτο έτος της ηλικίας τους. Τα συγκεκριμένα ερωτηματολόγια εντοπίστηκαν έπειτα από ερώτηση της ηλικίας και σε κομμάτι του ερωτηματολογίου σχετικό με τα δημογραφικά στοιχεία και ήταν συνολικά εννιά (9).

5.2 Ερευνητική διαδικασία

Πριν την τελική επιλογή των ερωτήσεων των ερωτηματολογίων, τα ερωτηματολόγια μοιράστηκαν σε δύο άτομα που παίζουν τυχερά παίγνια στο διαδίκτυο. Ο στόχος ήταν διττός. Αφενός, επιβεβαιώθηκε ότι τα εργαλεία προστασίας των καταναλωτών που μελετώνται στην διεθνή βιβλιογραφία ανταποκρίνονται στην ελληνική πραγματικότητα, καθώς υπάρχει έλλειψη ελληνικής βιβλιογραφίας. Με αυτόν τον τρόπο φάνηκε ότι τα βασικά εργαλεία προστασίας για τους καταναλωτές είναι όντως η ανατροφοδότηση και η ενημέρωση του παίκτη για το χρηματικό ποσό που έχει παίξει και έχει κερδίσει ή χάσει, η θέσπιση χρηματικού ορίου που μπορεί να χάσει σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και ο αυτό-αποκλεισμός. Αφετέρου, εκτιμήθηκε ο απαιτούμενος χρόνος για την συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, ο οποίος ήταν περίπου πέντε λεπτά (5').

Η προώθηση της έρευνας έγινε με ηλεκτρονική φόρμα σε μορφή Google Forms. Ξεκίνησε στις 11 Οκτωβρίου 2021 και ολοκληρώθηκε στις 15 Δεκεμβρίου 2021. Η ηλεκτρονική φόρμα αναρτήθηκε σε ομάδες γενικών ενδιαφερόντων σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπως το Facebook, και προωθήθηκε και μέσω του κύκλου της ερευνήτριας, ζητώντας να προωθηθεί εκ νέου σε άτομα που πληρούσαν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για συμμετοχή στην έρευνα, αν είναι δυνατό.

5.3 Ερευνητικά εργαλεία

Εκτός από την ενότητα σχετικά με τα κοινωνικό-δημογραφικά χαρακτηριστικά, με βάση τους σκοπούς της έρευνας η τελική μορφή του ερωτηματολογίου αποτελούταν από τα εξής μέρη:

Ερωτήσεις για τον τζόγο στο περιβάλλον του ατόμου

Η πρώτη ενότητα συμπεριλάμβανε δυο ερωτήσεις σχετικές με τον τζόγο στο περιβάλλον του ατόμου. Πιο συγκεκριμένα, συμπεριλήφθηκαν ερωτήσεις για την ύπαρξη προβληματικής σχέσης με τον τζόγο στο συγγενικό περιβάλλον του ατόμου με βάση την δική του κρίση, καθώς και το κατά πόσο ασχολούνται τα άτομα στο φιλικό του περιβάλλον με τον τζόγο.

Ερωτηματολόγιο για παθολογία τζόγου

Για να ανιχνευθεί η παθολογία τζόγου χρησιμοποιήθηκε το Problem Gambling Severity Index (PGSI). Το συγκεκριμένο εργαλείο αποτελεί μέρος του Canadian Problem Gambling Index (CPGI) και μπορεί να χορηγηθεί αυτόνομα (Ferris & Wynne, 2001).

Το PGSI αποτελείται από εννέα ερωτήματα που αφορούν την συχνότητα σχετικών με τον τζόγο συμπεριφορών του ατόμου τους τελευταίους δώδεκα μήνες. Οι απαντήσεις βαθμολογούνται σε τέσσερις κλίμακες ως εξής: 0=Ποτέ, 1=Μερικές φορές, 2=Τις περισσότερες φορές, 3=Σχεδόν πάντα. Ανάλογα με την συνολική βαθμολογία/σκορ που συγκεντρώνουν, οι συμμετέχοντες ταξινομούνται ως: 1. 0=δεν υπάρχει παθολογία 2. 1-2=χαμηλό επίπεδο παθολογίας με λίγες ή μη αναγνωρίσιμες αρνητικές συνέπειες 3. 3-7=σοβαρό επίπεδο παθολογίας που οδηγεί σε κάποιες αρνητικές συνέπειες 4. 8 και πάνω=παθολογικός τζόγος με αρνητικές συνέπειες και πιθανή απώλεια ελέγχου.

Στην Ελλάδα το PGSI έχει χρησιμοποιηθεί και σε παλαιότερη έρευνα με στόχο την μελέτη του επιπολασμού και των παραγόντων επικινδυνότητας του προβληματικού τζόγου στην χώρα (Economou et al., 2019).

Ερωτήσεις για τα εργαλεία προστασίας των καταναλωτών στα τυχερά παίγνια στο διαδίκτυο

Στην συγκεκριμένη ενότητα περιλαμβάνονταν είκοσι (20) ερωτήσεις σχετικές με την συμπεριφορά των παικτών στα τυχερά παιχνίδια στο διαδίκτυο και τα εργαλεία προστασίας. Οι ερωτήσεις διατυπώθηκαν με βάση έρευνες στην διεθνή βιβλιογραφία και δεδομένου ότι βρίσκουν έδαφος στην ελληνική πραγματικότητα. Αρχικά, υπήρχε ερώτημα για τους πόσους λογαριασμούς διατηρεί το άτομο σε παρόχους διαδικτυακών τυχερών παιχνιδιών. Στην συνέχεια, οι ερωτήσεις επικεντρώνονταν ξεχωριστά στο κάθε εργαλείο προστασίας (ανατροφοδότηση, θέσπιση χρηματικού ορίου, αυτό-περιορισμός) και αφορούσαν αρχικά την γνώση του ατόμου για την δυνατότητα χρήσης του εκάστοτε εργαλείου, αν έχει κάνει ποτέ χρήση του και αν ναι σε ποιο βαθμό αισθάνεται ότι το βοήθησε. Οι απαντήσεις ήταν κλειστού τύπου, στην μορφή των δύο πρώτων ερωτήσεων υπήρχε η απάντηση

«ΝΑΙ/ΟΧΙ» και στην ερώτηση για το βαθμό που ένιωσε το άτομο ότι βοηθήθηκε χρησιμοποιήθηκε πενταβάθμια κλίμακα Likert (1=Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Μέτρια, 4=Πολύ, 5= Πάρα πολύ).

Ακόμη, όσο αφορά την θέσπιση ορίου για απώλεια χρημάτων υπήρχε ερώτηση σχετική με την θέσπιση ορίου σε όλους τους λογαριασμούς που διατηρεί το άτομο (στην περίπτωση διατήρησης άνω του ενός λογαριασμού) και αν συνέχισε να παίζει με άλλους τρόπους. Οι ίδιες ερωτήσεις χρησιμοποιήθηκαν και για το εργαλείο του αυτό-αποκλεισμού καθώς και για ποια κατηγορία παιχνιδιών (παιχνίδια τύπου casino, αθλητικό στοιχηματισμό) χρησιμοποιήθηκε το συγκεκριμένο εργαλείο.

Τέλος, δύο ερωτήσεις αφορούσαν ποιο εργαλείο προστασίας θεωρούνταν πιο βοηθητικό και ποιος τύπος παιχνιδιού οδήγησε στην χρήση του.

5.4 Θέματα ηθικής και δεοντολογίας

Οι συμμετέχοντες πριν την έναρξη συμπλήρωσης των δημογραφικών στοιχείων και του ακόλουθου ερωτηματολογίου, διάβαζαν κείμενο σχετικό με τους σκοπούς της έρευνας και ενημερώνονταν για τα θέματα δεοντολογίας που διέπουν το σύνολο της έρευνας, όπως η ανωνυμία, η εμπιστευτικότητα και το απόρρητο, η εθελοντική συμμετοχή στην έρευνα, καθώς και το δικαίωμα αποχώρησης τους σε οποιοδήποτε στάδιο της έρευνας. Επιπλέον, για οποιαδήποτε επιπλέον πληροφορία σχετικά με την έρευνα οι συμμετέχοντες είχαν την ευκαιρία να επικοινωνήσουν με την ερευνήτρια.

Τέλος, δήλωναν ενεργητικά την συγκατάθεσή τους για την συμμετοχή στην έρευνα, πατώντας την αντίστοιχη δήλωση «ΝΑΙ». Σε αντίθετη περίπτωση, επιλέγοντας δηλαδή το «ΟΧΙ», η ηλεκτρονική φόρμα έκλεινε, οδηγώντας σε ευχαριστήριο μήνυμα.

5.5 Στατιστική ανάλυση

Για την περιγραφή των ποσοτικών μεταβλητών χρησιμοποιήθηκαν οι μέσες τιμές (mean), οι τυπικές αποκλίσεις (Standard Deviation-SD), οι διάμεσοι (median), το ενδοτεταρτημοριακό εύρος (Interquartile range) και το 25^ο και 75^ο εκατοστημόριο, για μεταβλητές που δεν ακολουθούσαν την κανονική κατανομή. Για τις ποιοτικές μεταβλητές και την περιγραφή τους χρησιμοποιήθηκαν οι απόλυτες (N) και οι σχετικές συχνότητες (%). Για τον έλεγχο των υποθέσεων χρησιμοποιήθηκαν μη παραμετρικοί έλεγχοι, καθώς τα δεδομένα που εξετάστηκαν δεν ακολουθούσαν κανονική κατανομή. Για τον έλεγχο της συσχέτισης δύο ποσοτικών μεταβλητών χρησιμοποιήθηκε αρχικά ο έλεγχος Spearman. Οι συγκρίσεις μεταξύ ομάδων έγιναν με Mann-Whitney και για ποσοτικές μεταβλητές με Kruskal-Wallis. Στην τελευταία περίπτωση, όπου απαιτήθηκαν εκ των υστέρων συγκρίσεις (post-hoc) χρησιμοποιήθηκε ο έλεγχος Bonferroni ο οποίος ορίστηκε στο $p \leq 0,0167$, αφού υπήρχαν τρεις συγκρίσεις μεταξύ των ομάδων, και διενεργήθηκε Mann-Whitney test μεταξύ των ομάδων. Το size effect , r, που υπολογίζεται σύμφωνα με τον τύπο Το επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας είναι ορισμένο στην τιμή $p < 0,05$. Η ανάλυση των δεδομένων έγινε με το στατιστικό πακέτο SPSS 23.0.

Κεφάλαιο 6: Αποτελέσματα

Αρχικά, έγινε περιγραφική ανάλυση του δείγματος ως προς το σύνολο το συμμετεχόντων και με βάση τα αποτελέσματα από το Problem Gambling Severity Index (PGSI) σύμφωνα με το οποίο οι συμμετέχοντες ταξινομήθηκαν σε τέσσερις κατηγορίες. Ανάλογα με το σκορ που συγκέντρωσαν οι συμμετέχοντες στην κλίμακα του PGSI χωρίστηκαν και συγκρίθηκαν ως ομάδες, σε εκείνους που δεν εμφανίζουν παθολογία σε σχέση με τον τζόγο (PGSI=0), εκείνους που αντιμετωπίζουν χαμηλό κίνδυνο ($1 \leq \text{PGSI} \leq 2$), εκείνους που βρίσκονται σε μεσαίο κίνδυνο ($3 \leq \text{PGSI} \leq 7$) και τέλος, σε εκείνους που θεωρούνται παθολογικοί τζογαδόροι ($\text{PGSI} \geq 8$).

Στην πλειοψηφία τους οι συμμετέχοντες είναι άνδρες (71%), άγαμοι (82,2%), θεωρώντας την οικονομική τους κατάσταση μέτρια (52,1%). Το 59,4% διατηρεί ένα λογαριασμό σε πάροχο ηλεκτρονικών στοιχημάτων. Αντίστοιχα, εκείνοι που σύμφωνα με την κλίμακα του PGSI κατατάσσονται στην κατηγορία των προβληματικών τζογαδόρων είναι στην πλειοψηφία τους άνδρες (82,9%), άγαμοι (85,4%) και αντιλαμβάνονται την οικονομική τους κατάσταση ως μέτρια (53,7%). Ωστόσο, το 70,8% διατηρεί παραπάνω από έναν λογαριασμό (Πίνακας 1).

Πίνακας 1. Κοινωνικό-δημογραφικά χαρακτηριστικά συμμετεχόντων

	Σύνολο 219 (100%)	Προβληματικοί τζογαδόροι 41 (19,0%)	Χαμηλού κινδύνου τζογαδόροι 55 (25,0%)	Μεσαίου κινδύνου τζογαδόροι 59 (27,0%)	Μη προβληματικοί τζογαδόροι 64 (29,0%)	P
Φύλο						
Άνδρας [N(%)]	155 (71,0%)	34 (82,9%)	41 (75, 9%)	47 (81,0%)	31 (48,4%)	<0,001
Γυναίκες [N (%)]	64 (29,0%)	7 (17,1%)	14 (24,1%)	12 (19%)	33 (51,6%)	
Ηλικία [Διάμεση τιμή (Q₁, Q₃)]	26 (24.00, 31.00)	26 (24.00 , 30.00)	26 (24.00, 29.00)	26 (24.00, 30.00)	26 (24.00, 33.00)	0,813
Οικογενειακή κατάσταση [N(%)]						
Άγαμος/-η	180 (82,2%)	35 (85,4 %)	49 (90,7%)	43 (74,1%)	51 (79,7%)	0,133

Έγγαμος/-η	19 (8,7%)	4 (9,8%)	4 (7,4%)	5 (8,6%)	6 (9,4%)	
Διαζευγμένος/-η	3 (1,4%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	3 (4,7%)	
Σε συμβίωση	17 (7,8%)	2 (4,9 %)	1 (1,9%)	10 (17,2%)	4 (6,3%)	
Παιδιά [N(%)]						
Ναι	21 (9,6%)	4 (9,8%)	3 (5,6%)	6 (10,3%)	8 (12,5%)	0,975
Όχι	198 (90,4%)	37 (90,2%)	55(94,4%)	53 (89,7%)	56 (87,5%)	
Αριθμός παιδιών (Mean ± SD)	3,41 ± 1,31	1,20 ± 0,75	1,25 ± 0,83	1,33 ± 0,47	1,60 ± 1.02	
Εκπαίδευση [N(%)]						
Γυμνάσιο	1 (0,5%)	1 (2,4%)	0 (0%)	0 (0,0%)	0 (0,0%)	0,458
Λύκειο	37 (16,9%)	8 (19,5%)	7 (13,0%)	12 (20,7%)	10 (15,6%)	
ΑΕΙ/ΤΕΙ	132 (60,3%)	25 (61,0%)	34 (63,0%)	33 (56,9%)	38 (59,4%)	
Μεταπτυχιακές σπουδές	49 (22,4%)	7 (17,1%)	13 (24,1%)	13 (22,4%)	16 (25,0%)	
Μηνιαίο εισόδημα [N (%)]						
0-500€	56 (25,6%)	7 (17,1%)	12 (22,2%)	19 (32,8%)	18 (28,1%)	0,621
501-1000€	95 (43,4%)	21 (51,2%)	21 (38,9%)	22 (37,9%)	30 (46,9%)	
1001-2000€	55 (25,1%)	13 (31,7%)	18 (33,3%)	12 (20,7%)	12 (18,8%)	
>2001€	12 (5,5%)	0 (0%)	3 (5,6%)	5 (8,6%)	4 (6,3%)	
Πώς αντιλαμβάνεστε την οικονομική σας κατάσταση [N(%)]						
Κακή	42 (19,2%)	9 (22,0%)	5 (9,3%)	12 (20,7%)	15 (23,4%)	0,712
Μέτρια	114 (52,1%)	22 (53,7%)	29 (53,7%)	29 (50,0%)	33 (51,6%)	
Καλή	56 (25,6%)	9 (22,0%)	19 (35,2%)	16 (27,6%)	12 (18,8%)	
Πολύ καλή	7 (3,2%)	1 (2,4%)	1 (1,9%)	1 (1,7%)	4 (6,3%)	
Αριθμός λογαριασμών [N(%)]						
1	130 (59,4%)	12 (29,3%)	37 (68,5%)	36 (62,1%)	51 (79,7%)	<0,001
2	49 (22,4%)	9 (22,0%)	14 (25,9%)	19 (32,8%)	6 (9,4%)	
3	20 (9,1%)	8 (19,5%)	2 (3,7%)	6 (10,3%)	4 (6,3%)	
≥4	20 (9,1%)	12 (29,3%)	1 (1,9%)	4 (6,9%)	3 (4,7%)	

Τα ποσοστά υπολογίστηκαν ως προς τις στήλες.

Το p προκύπτει από τον έλεγχο των διαφορών των τεσσάρων ομάδων.

Σε ερώτηση σχετική με ποιος τύπος παιχνιδιού τους οδήγησε περισσότερο στην χρήση κάποιου εργαλείου, συγκεντρώθηκαν συνολικά 154 απαντήσεις (Πίνακας 2). Φαίνεται πως στο σύνολο τους οι περισσότεροι συμμετέχοντες συνδέουν την χρήση των εργαλείων προστασίας με τον αθλητικό στοιχηματισμό (55,8%). Όταν όμως, τα αποτελέσματα παρουσιάζονται με βάση την ταξινόμηση τους για την σοβαρότητα ενασχόλησης τους με τον τζόγο, φαίνεται πως μεγαλύτερο ποσοστό προβληματικών τζογαδόρων συνδέει την χρήση των εργαλείων με την ενασχόληση του με τα παιχνίδια τύπου casino (53,8%), παρά με τον αθλητικό στοιχηματισμό (46,2%).

Πίνακας 2. Ποιος τύπος παιχνιδιού νιώθουν οι συμμετέχοντες ότι τους οδήγησε περισσότερο στην χρήση κάποιου εργαλείου

	Σύνολο	Προβληματικοί τζογαδόροι	Χαμηλού κινδύνου τζογαδόροι	Μεσαίου κινδύνου τζογαδόροι	Μη προβληματικοί τζογαδόροι	p
Σύνολο απαντήσεων	154 (100%)	39	34	53	28	0,306
Παιχνίδια τύπου Casino [N(%)]	68 (44,2%)	21 (53,8%)	15 (44,1%)	24 (45,3%)	8 (28,6%)	
Αθλητικός στοιχηματισμός [N(%)]	86 (55,8%)	18 (46,2%)	19 (55,9%)	29 (54,7%)	20 (71,4%)	
Τα ποσοστά υπολογίστηκαν ως προς τις στήλες. Το p προκύπτει από τον έλεγχο των διαφορών των τεσσάρων ομάδων.						

Τα εργαλεία προστασίας του καταναλωτή είναι γνωστά στους περισσότερους συμμετέχοντες στην έρευνα, ανεξάρτητα από την ομάδα που ανήκουν με βάση την κατάταξή τους στο PGSI (Πίνακας 3, 4, 5). Η ανατροφοδότηση αποτελεί το δεύτερο πιο γνωστό εργαλείο στους συμμετέχοντες (82% , Πίνακας 3), ενώ πρώτη είναι

θέσπιση χρηματικού ορίου, αποτελώντας το πιο γνωστό εργαλείο στους συμμετέχοντες (83% , Πίνακας 4). Τρίτος έρχεται ο αυτό-αποκλεισμός (79% , Πίνακας 5). Ωστόσο, φαίνεται πως η πλειοψηφία του συνόλου των συμμετεχόντων (63%) αλλά και των προβληματικών τζογαδόρων (83%) έχει επιλέξει στο παρελθόν την χρήση της ανατροφοδότησης (Πίνακας 3). Σε ερώτηση σχετική με το ποιο εργαλείο νιώθουν ότι τους βοήθησε περισσότερο, βρέθηκε πως η θέσπιση ορίου χρημάτων θεωρείται πιο βοηθητική για το 43,9% των ερωτηθέντων, ενώ ακολουθεί η ανατροφοδότηση (36,7%) και τελευταίος ο αυτό- αποκλεισμός (19,4%).

Πίνακας 3. Στοιχεία για την χρήση του εργαλείου της ανατροφοδότησης για το σύνολο των συμμετεχόντων και κατά την κατηγοριοποίηση τους σύμφωνα με το PGSI

	Σύνολο	Προβληματικοί τζογαδόροι	Μεσαίου κινδύνου τζογαδόροι	Χαμηλού κινδύνου τζογαδόροι	Μη προβληματικοί τζογαδόροι	P
Γνωρίζουν την ύπαρξη [N(%)]	180 (82,2%)	40 (97,6%)	53 (89,8%)	42 (76,4%)	45 (70,3%)	0,000
Το έχουν κάνει στο παρελθόν [N(%)]	139 (63,5%)	34 (82,9%)	47 (79,7%)	26 (47,3%)	32 (50,0%)	0,000
Αν ναι, πόσο νιώθουν ότι τους βοήθησε						0,022
Mean± SD	3.29 ± 1.26	2.71 ± 1.31	3.45 ± 1.19	3.35 ± 1.20	3.63 ± 1.18	
Διάμεση τιμή IQR	3 2.00	3 2.00	4 1.00	3 1.25	4 2.00	
Πόσο πιθανό είναι να το κάνουν στο μέλλον						0,055
Mean± SD	3.17 ± 1.39	3.41 ± 1.39	3.44 ± 1.15	3.16 ± 1.42	2.77 ± 1.53	
Διάμεση τιμή IQR	3 2.00	3 2.50	3 1.00	3 2.00	3 3.00	

SD: Standard Deviation

Τα ποσοστά υπολογίστηκαν ως προς τις στήλες.

Πίνακας 4. Στοιχεία για την χρήση της θέσπισης ορίου για το σύνολο των συμμετεχόντων και κατά την κατηγοριοποίηση τους σύμφωνα με το PGSI

	Σύνολο	Προβληματικοί τζογαδόροι	Μεσαίου κινδύνου τζογαδόροι	Χαμηλού κινδύνου τζογαδόροι	Μη προβληματικοί τζογαδόροι	p
Γνωρίζουν την ύπαρξη [N(%)]	182 (83,1%)	38 (92,7%)	53 (89,8%)	49 (89,1%)	42 (65,6%)	0,000
Το έχουν κάνει στο παρελθόν [N(%)]	72 (32,9%)	23 (56,1%)	22 (37,3%)	11 (20,0%)	16 (25,0%)	0,001
Αν ναι, πόσο νιώθουν ότι τους βοήθησε						0,356
Mean± SD	3.71 ± 1.19	3.50 ± 1.06	3.70 ± 0.92	3.64 ± 1.80	4.07 ± 1.16	
Διάμεση τιμή IQR	4 2.00	4 1.25	4 1.00	4 1.00	4 2.00	
Πόσο πιθανό είναι να το κάνουν στο μέλλον						0,010
Mean± SD	2.51 ± 1.34	2.78 ± 1.34	2.76 ± 1.16	2.47 ± 1.41	2.13 ± 1.40	
Διάμεση τιμή IQR	3 2.00	3 2.00	3 1.00	2 2.00	1 2.00	
Αν διατηρούν πάνω από έναν λογαριασμό έβαλαν όριο σε όλους τους λογαριασμούς (Mean± SD)	38 (17,4%)	17 (41,5%)	10 (16,9%)	4 (7,3%)	7 (10,9%)	0,024
Αν ναι, συνέχισαν να παίζουν με άλλους τρόπους; (Mean± SD)	25 (11,4%)	16 (39,0%)	5 (8,5%)	2 (3,6%)	2 (3,1%)	0,000
SD: Standard Deviation Τα ποσοστά υπολογίστηκαν ως προς τις στήλες.						

Πίνακας 5. Στοιχεία για την χρήση του αυτό-αποκλεισμού για το σύνολο των συμμετεχόντων και κατά την κατηγοριοποίηση τους σύμφωνα με το PGSI

	Σύνολο	Προβληματικοί τζογαδόροι	Μεσαίου κινδύνου τζογαδόροι	Χαμηλού κινδύνου τζογαδόροι	Μη προβληματικοί τζογαδόροι	p
Γνωρίζουν την ύπαρξη [N(%)]	173 (79,0%)	39 (95,1%)	53 (89,8%)	44 (80,0%)	37 (57,8%)	0,000
Το έχουν κάνει στο παρελθόν [N(%)]	38 (17,4%)	19 (46,3%)	9 (15,3%)	6 (10,9%)	4 (6,3%)	0,000
Αν ναι, πόσο νιώθουν ότι τους βοήθησε						0,421
Mean± SD	3.68 ± 1.16	3.58 ± 1.12	3.89 ± 1.05	4.33 ± 0.82	2.75 ± 1.71	
Διάμεση τιμή IQR	4 2.00	3 2.00	4 2.00	4.5 1.25	2.5 3.25	
Πόσο πιθανό είναι να το κάνουν στο μέλλον						0,001
Mean± SD	2.47 ± 1.38	3.12 ± 1.38	2.59 ± 1.10	2.22 ± 1.29	2.17 ± 1.52	
Διάμεση τιμή IQR	2 2.00	3 2.50	3 1.00	2 2.00	1 2.75	
Αν διατηρούν πάνω από έναν λογαριασμό μπλόκαραν τον εαυτό τους σε όλους (Ναι) [N(%)]	21 (9,6%)	10 (24,4%)	5 (8,5%)	3 (5,5%)	3 (4,7%)	0,021
Αν ναι, συνέχισαν να παίζουν με άλλους τρόπους; [N(%)]	18 (8,2%)	10 (24,4%)	5 (8,5%)	1 (1,8%)	2 (3,1%)	0,031
SD: Standard Deviation Τα ποσοστά υπολογίστηκαν ως προς τις στήλες.						

6.1. Αποτελέσματα για τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα

Αρχικά, ο πρώτος έλεγχος προσπάθησε να εντοπίσει αν υπάρχει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ εκείνων που στο παρελθόν έχουν κάνει χρήση των εργαλείων προστασίας του καταναλωτή και της ηλικίας των συμμετεχόντων. Καθώς οι τιμές της ηλικίας δεν ακολουθούσαν κανονική κατανομή, επιλέχθηκε ο μη παραμετρικός έλεγχος Mann-Whitney για τις ομάδες εκείνων που είχαν κάνει και εκείνων που δεν είχαν κάνει χρήση των εργαλείων. Πιο συγκεκριμένα, όμως, η ηλικία εκείνων που έχουν κάνει χρήση του εργαλείου της ανατροφοδότησης (διάμεση τιμή=26,000) δεν διέφερε στατιστικώς σημαντικά από εκείνων που δεν είχαν κάνει (διάμεση τιμή=26,000), $U=5529,500$, $z=-0,068$, ns ($p=0,946$), $r=-0,004$. Αντίστοιχα, δεν βρέθηκε συσχέτιση στην ηλικία εκείνων που έχουν χρησιμοποιήσει την θέσπιση ορίου χρημάτων (διάμεση τιμή=26,000) και εκείνων που δεν έχουν (διάμεση τιμή=26,000), $U=5244,00$, $z=-0,110$, $p=0,913$, $r=0,007$, ούτε σε εκείνων που έχουν επιλέξει στο παρελθόν τον αυτό- αποκλεισμό (διάμεση τιμή=26,000) και εκείνων που δεν έχουν (διάμεση τιμή=26,000), $U=3303,500$, $z=-0,384$, ns ($p=0,701$), $r=-0,025$.

Η βαθμολογία που χρησιμοποιήθηκε για τις περισσότερες συγκρίσεις ήταν εκείνη που προκύπτει από το εργαλείο του PGSI. Για το σύνολο του δείγματος η μέση τιμή της κλίμακας PGSI είναι 3,812 (SD=4,814).

Για την χρήση ή μη των εργαλείων προστασίας του καταναλωτή στο παρελθόν και την σχέση των συμμετεχόντων με τον τζόγο πραγματοποιήθηκε ο μη παραμετρικός έλεγχος Mann-Whitney (Πίνακας 6). Φαίνεται πως για την χρήση του εργαλείου της ανατροφοδότησης και την συσχέτισή του με το σκορ του PGSI υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά με εκείνους που έχουν κάνει χρήση του συγκεκριμένου εργαλείου (διάμεση τιμή=3,00 , IQR=6,00) να συγκεντρώνουν υψηλότερο σκορ στο PGSI σε σχέση με αυτούς που δεν δηλώνουν παρελθοντική χρήση (διάμεση τιμή=1,00 , IQR=1,00), $U=3518,500$, $z=-4,592$, $p<0,001$, $r=-0,0310$.

Για την χρήση της θέσπισης ορίου ο έλεγχος Mann-Whitney έδειξε πως εκείνοι που έχουν κάνει χρήση (διάμεση τιμή=3,50 , IQR=8,00) έχουν στατιστικά σημαντικά υψηλότερο σκορ στην κλίμακα PGSI σε σχέση με αυτούς που δεν έχουν (διάμεση τιμή=2,00 , IQR=4,00), $U=3861$, $z=-3,298$, $p=0,001$, $r=-0,222$.

Τέλος, όσο αφορά τον αυτό-αποκλεισμό φαίνεται πως το σκορ του PGSI για εκείνους που έχουν επιλέξει να τον εφαρμόσουν στο παρελθόν (διάμεση τιμή=7,00 , IQR=10,50) είναι με στατιστική σημαντικότητα υψηλότερο από εκείνων που δεν έχουν προβεί στην αντίστοιχη ενέργεια (διάμεση τιμή=2,00 , IQR=4,00), $U=1647,500$, $z=-5,124$, $p<0,001$, $r=-0,346$.

Πίνακας 6. Αποτελέσματα Mann-Whitney test για την παρελθοντική χρήση των εργαλείων προστασίας των καταναλωτών και το σκορ των συμμετεχόντων στην κλίμακα PGSI

		Διάμεσος (Median)	Εύρος (Range)	Ενδοτεταρτημοριακό εύρος (InterQuartile Range)	p
Χρήση ανατροφοδότησης	Ναι	3,00	27,0	6,00	0,000
	Όχι	1,00	16,0	1,00	
Χρήση θέσπισης ορίου χρημάτων	Ναι	3,50	27,00	8,00	0,001
	Όχι	2,00	21,00	4,00	
Χρήση αυτό- αποκλεισμού	Ναι	7,00	27,00	10,50	0,000
	Όχι	2,00	19,00	4,00	

Για τους επόμενους ελέγχους υποθέσεων, οι συσχετίσεις αρχικά έγιναν με τον συντελεστή συσχέτισης Spearman και στην συνέχεια οι συγκρίσεις μεταξύ των ομάδων που σχηματίστηκαν με βάση το σκορ των συμμετεχόντων στο PGSI με το Kruskal-Wallis. Όπου απαιτήθηκε post-hoc έλεγχος εφαρμόστηκε η διόρθωση Bonferroni και έπειτα το τεστ Mann-Whitney.

Ελέγχθηκε αν εκείνοι που έχουν χρησιμοποιήσει τα εργαλεία προστασίας του καταναλωτή και συγκεντρώνουν πιο υψηλό σκορ στο PGSI και επομένως, έχουν πιο προβληματική σχέση με τον τζόγο, νιώθουν ότι έχουν βοηθηθεί σε μεγαλύτερο βαθμό από την χρήση των εργαλείων. Αρχικά, για το εργαλείο της ανατροφοδότησης εφαρμόστηκε η μη παραμετρική ανάλυση συσχέτισης Spearman. Από τα

αποτελέσματα φαίνεται πως το σκορ στην κλίμακα PGSI μειώνεται, όσο αυξάνεται η βοήθεια που νιώθουν τα άτομα ($r=-0,282$, $p=0,001$), καθώς υπάρχει αρνητική συσχέτιση, στατιστικά σημαντική. Στην συνέχεια, πραγματοποιήθηκε Kruskal-Wallis έλεγχος και φάνηκε πως η βοήθεια που νιώθουν επηρεάζεται από την κατηγοριοποίηση τους και την σχέση τους με τον τζόγο $H=9,672$, $p=0,022$. Ακολούθησαν έλεγχοι Mann-Whitney για να εξετάσουν περαιτέρω αυτό το εύρημα. Εφαρμόστηκε η διόρθωση Bonferroni, η οποία τέθηκε στο 0,0167 για το επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας (Πίνακας 7). Φαίνεται πως δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά όταν τα άτομα είναι χαμηλού ($U= 356,000$, $r=-0,127$) και μεσαίου επιπέδου τζογαδόροι ($U=682,000$, $r= -0,0813$) με εκείνους που δεν εμφανίζουν παθολογία σε σχέση με τον τζόγο. Ωστόσο, διαφορά εντοπίζεται όταν συγκρίνονται εκείνοι που ανήκουν στην κατηγορία των προβληματικών τζογαδόρων ($U=331,000$, $r= -0,345$) με την ομάδα των μη παθολογικών, οι οποίοι φαίνεται ότι νιώθουν ότι έχουν βοηθηθεί σε μικρότερο βαθμό.

Πίνακας 7. Post-hoc ανάλυση αποτελεσμάτων για την βοήθεια που νιώθουν οι συμμετέχοντες έπειτα από την χρήση της ανατροφοδότησης με σύγκριση των ομάδων

	U	R	p
Μη προβληματικοί- χαμηλού κινδύνου τζογαδόροι	356,000	-0,127	0,332
Μη προβληματικοί- μεσαίου κινδύνου τζογαδόροι	682,000	-0,0813	0,470
Μη προβληματικοί- προβληματικοί τζογαδόροι	331,000	-0,345	0,005

Αντίστοιχοι μη παραμετρικοί έλεγχοι συσχέτισης Spearman έγιναν και για τα άλλα δύο εξεταζόμενα εργαλεία προστασίας των καταναλωτών, χωρίς όμως να υπάρχει στατιστικά σημαντικότητα για την θέσπιση χρηματικού ορίου ($p= 0,77$) και για τον αυτό-αποκλεισμό ($p=0,648$). Πραγματοποιήθηκε και σύγκριση μεταξύ των τεσσάρων ομάδων των συμμετεχόντων με βάση το PGSI και την βοήθεια που αισθάνονται από την χρήση του εκάστοτε εργαλείου, χωρίς πάλι στατιστική σημαντικότητα για την θέσπιση χρηματικού ορίου ($p=0,356$) και την χρήση του αυτό-αποκλεισμού ($p=0,421$).

Για την πιθανότητα χρήσης των εργαλείων προστασίας του καταναλωτή σε σχέση με το σκορ και την ομαδοποίηση που προκύπτει από το PGSI, ελέγχθηκε το κάθε εργαλείο ξεχωριστά.

Για την ανατροφοδότηση η μη παραμετρική ανάλυση συσχέτισης Spearman εξέτασε αν υπάρχει στατιστικά σημαντική σχέση ανάμεσα στην πιθανότητα χρήσης της στο μέλλον και του βαθμού ενασχόλησης των συμμετεχόντων με τον τζόγο. Έτσι, φάνηκε πως όσο αυξάνεται η δηλωμένη πιθανότητα χρήσης της ανατροφοδότησης στο μέλλον, τόσο αυξάνεται και το σκορ που έχουν συγκεντρώσει οι συμμετέχοντες στην κλίμακα PGSI ($r=0,168$, $p=0,013$). Κατά την σύγκριση των ομάδων εντοπίστηκε οριακά στατιστικά σημαντική διαφορά ($p=0,055$).

Με βάση τον συντελεστή συσχέτισης Spearman βρέθηκε θετική συσχέτιση μεταξύ του βαθμού πιθανότητας χρήσης και του σκορ των συμμετεχόντων στο PGSI ($r=0,228$, $p=0,01$). Σύμφωνα και με το Kruskal-Wallis η πιθανότητα χρήσης του συγκεκριμένου εργαλείου επηρεάζεται από τον βαθμό ενασχόλησης με τον τζόγο, $H(3)=11,402$, $p=0,01$. Ακολούθησαν Mann-Whitney έλεγχοι για να εξεταστεί η παραπάνω σχέση και η στατιστική σημαντικότητα ορίστηκε στο 0,0167 σύμφωνα με την διόρθωση κατά Bonferroni (Πίνακας 8). Φάνηκε πως δεν υπάρχει κάποια διαφορά ανάμεσα στους τζογαδόρους χαμηλού κινδύνου ($U=1494,000$, $r=0,137$) και στους μη προβληματικούς τζογαδόρους. Ωστόσο, η πιθανότητα χρήσης της θέσπισης χρηματικού ορίου ήταν μεγαλύτερη σε σχέση με τους μη προβληματικούς τζογαδόρους, για τους μεσαίου κινδύνου τζογαδόρους ($U=1316,00$, $r=-0,271$) και για τους προβληματικούς τζογαδόρους ($U=916,500$, $r=-0,263$).

Πίνακας 8. Post-hoc ανάλυση αποτελεσμάτων για την προθυμία χρήσης της θέσπισης χρηματικού ορίου στο μέλλον με σύγκριση μεταξύ των ομάδων

	U	R	p
Μη προβληματικοί- χαμηλού κινδύνου τζογαδόροι	1494,000	-0,137	0,135
Μη προβληματικοί- μεσαίου κινδύνου τζογαδόροι	1316,000	-0,271	0,003
Μη προβληματικοί- προβληματικοί τζογαδόροι	916,500	-0,263	0,007

Για την σχέση μεταξύ της πιθανούς μελλοντικής χρήσης του εργαλείου του αυτό-αποκλεισμού και της σχέσης των ατόμων με τον τζόγο, ο συντελεστής συσχέτισης Spearman έδειξε ότι υπάρχει θετική και στατιστικά σημαντική σχέση ($r=0,272$, $p<0,001$). Ακολούθησε Kruskal-Wallis σύμφωνα με το οποίο η πιθανότητα μελλοντικής χρήσης του αυτό- αποκλεισμού επηρεάζεται από το βαθμό ενασχόλησης με τον τζόγο $H(3)=15,945$, $p=0,001$. Στην συνέχεια με τον έλεγχο Mann-Whitney και την διόρθωση κατά Bonferroni (Πίνακας 9), δεν εντοπίστηκε στατιστικώς σημαντική διαφορά για την μέλλουσα χρήση αυτό-αποκλεισμού ανάμεσα στους μη έχοντες προβληματική σχέση με τον τζόγο και τους χαμηλού κινδύνου τζογαδόρους ($U=1626,500$, $r=-0,069$), όπως και για τους μεσαίου κινδύνου ($U=1446,500$, $r=0,201^*$). Ωστόσο, φαίνεται να υπάρχει διαφορά στατιστικά σημαντική ανάμεσα στους μη προβληματικούς τζογαδόρους και τους προβληματικούς ($U=843,000$, $p=0,001$), με τους δεύτερους να δηλώνουν πιο πρόθυμοι για εφαρμόσουν αυτό-αποκλεισμό στο μέλλον.

Πίνακας 9. Post-hoc ανάλυση αποτελεσμάτων για την προθυμία χρήσης του αυτό-αποκλεισμού στο μέλλον με σύγκριση μεταξύ των ομάδων

	U	R	p
Μη προβληματικοί- χαμηλού κινδύνου τζογαδόροι	1626,500	-0,069	0,447
Μη προβληματικοί- μεσαίου κινδύνου τζογαδόροι	1446,500	-0,210*	0,020
Μη προβληματικοί- προβληματικοί τζογαδόροι	843,000	-0,315	0,001

Τέλος, έγινε προσπάθεια να ελεγχθεί αν οι προβληματικοί τζογαδόροι συνεχίζουν να παίζουν με άλλους τρόπους σε στατιστικά σημαντικό βαθμό σε σχέση με τους μη προβληματικούς. Εκείνοι που δηλώνουν ότι συνέχισαν να παίζουν με άλλους τρόπους μετά τον αυτό-αποκλεισμό τους συγκεντρώνουν σε στατιστικά σημαντικό βαθμό υψηλότερο σκορ στην κλίμακα PGSI (διάμεση τιμή=8,00) σε σχέση με εκείνους που δηλώνουν πως δεν συνέχισαν να παίζουν (διάμεση τιμή=3,00), $U=359,500$, $z=-2,152$, $p= 0,031$, $r=-0,243$.

Κεφάλαιο 7: Συζήτηση

Τα τελευταία χρόνια τα τυχερά διαδικτυακά παιχνίδια και ο στοιχηματισμός στο διαδίκτυο έχουν απασχολήσει ιδιαίτερα την επιστημονική κοινότητα με αποτέλεσμα όχι μόνο να έχει γίνει αντιληπτή η ανάγκη προστασίας των καταναλωτών προϊόντων τζόγου, αλλά και να έχουν αναπτυχθεί και υιοθετηθεί συγκεκριμένα εργαλεία από τους παρόχους. Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να εξετάσει κατά πόσο οι καταναλωτές διαδικτυακών τυχερών παιχνιδιών και στοιχημάτων έχουν χρησιμοποιήσει τα εργαλεία προστασίας των καταναλωτών, νιώθουν ότι βοηθήθηκαν και πόσο πρόθυμοι είναι να τα χρησιμοποιήσουν στο μέλλον, καθώς και να διερευνήσει και την σχέση τους με τον τζόγο. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι, ενώ τα εργαλεία είναι γνωστά στους καταναλωτές και υπάρχει προθυμία για μελλοντική χρήση, οι αμφιβολίες ανακύπτουν στον βαθμό που νιώθουν οι χρήστες ότι βοηθήθηκαν.

Πιο συγκεκριμένα, αρχικά όσο αφορά την ηλικία των καταναλωτών και την χρήση των εργαλείων προστασίας των καταναλωτών φαίνεται πως δεν υπάρχει συσχέτιση με την ανατροφοδότηση, την θέσπιση χρηματικού ορίου και τον αυτό-αποκλεισμό, αν και στην βιβλιογραφία φαίνεται πως οι νέοι χρησιμοποιούν περισσότερο τα εργαλεία ανατροφοδότησης στο σύνολό τους. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί πως η πλειονότητα των συμμετεχόντων στην έρευνα είναι νέοι σε ηλικία, οπότε είναι πιο δύσκολο να φανεί κάποια σχέση. Ταυτόχρονα όμως, η ηλικία των συμμετεχόντων επιβεβαιώνει το πόσο διαδεδομένος και δημοφιλής είναι ο ηλεκτρονικός τζόγος στις νεότερες ηλικίες.

Μάλιστα, αξίζει να σημειωθεί πως παρά το γεγονός ότι προϋπόθεση για την συμμετοχή στην έρευνα ήταν η διατήρηση τουλάχιστον ενός λογαριασμού σε πάροχο ηλεκτρονικών στοιχημάτων και επομένως η συμπλήρωση του εικοστού πρώτου έτους, υπήρξαν συμμετέχοντες κάτω από το όριο ηλικίας, οι οποίοι αποκλείστηκαν στην συνέχεια. Επομένως, είναι εμφανές πως παρά το νομοθετικό πλαίσιο υπάρχουν κενά που καταναλωτές και πάροχοι εκμεταλλεύονται από κοινού.

Όπως αναφέρθηκε και πρωτίτερα, ο κύριος στόχος των εργαλείων προστασίας είναι να βοηθήσουν τους καταναλωτές προϊόντων ηλεκτρονικού τζόγου

και κυρίως εκείνους που έχουν προβληματική σχέση με τον τζόγο ή βρίσκονται σε κίνδυνο να διατηρήσουν τον έλεγχο πάνω στην συμπεριφορά τους. Όντως από την έρευνα που έγινε, φαίνεται πως εκείνοι που αντιμετωπίζουν πρόβλημα με τον τζόγο, είναι πιο πιθανό να έχουν κάνει χρήση των εργαλείων προστασίας των καταναλωτών που εξετάστηκαν. Με αυτόν τον τρόπο φαίνεται πως τα εργαλεία προστασίας εκπληρώνουν τον στόχο τους ως ένα μέρος, όπως φαίνεται και σε άλλες έρευνες, καθώς χρησιμοποιούνται περισσότερο από εκείνους στους οποίους στοχεύουν και τα χρειάζονται σε μεγαλύτερο βαθμό (Engbø et al., 2019; Gainsbury et al, 2019).

Στην παρούσα έρευνα, στην ερώτηση για το πόσο έχουν βοηθηθεί οι καταναλωτές από την χρήση των εργαλείων, το μόνο εργαλείο που ξεχωρίζει είναι αυτό της ανατροφοδότησης. Φαίνεται πως τα άτομα που έχουν ή βρίσκονται σε κίνδυνο για προβληματική σχέση με τον τζόγο είναι εκείνα που νιώθουν ότι βοηθήθηκαν λιγότερο, αν και υπάρχουν έρευνες σημειώνουν τις παροδικές αλλαγές στην συμπεριφορά των συγκεκριμένων καταναλωτών μετά την ανατροφοδότηση για την συμπεριφορά τους (Wood & Wohl, 2015). Από την άλλη πλευρά όμως, οι καταναλωτές που δεν έχουν προβληματική σχέση με τον τζόγο είναι εκείνοι που νιώθουν ότι έχουν βοηθηθεί σε μεγαλύτερο βαθμό. Με αυτόν τον τρόπο επιβεβαιώνεται η άποψη ότι η ανατροφοδότηση βοηθάει τον γενικό πληθυσμό να διατηρεί ασφαλή σχέση με τον τζόγο, ενώ δεν έχει κάποιο αποτέλεσμα με εκείνους που βρίσκονται σε κίνδυνο, ίσως εξαιτίας της απλής ενημερωτικής της μορφής (Wood & Wohl, 2015).

Όσο αφορά το εργαλείο της θέσπισης χρηματικού ορίου δεν φαίνεται ότι υπάρχει συσχέτιση μεταξύ του πόσο νιώθουν οι καταναλωτές ότι έχουν βοηθηθεί και της σχέσης τους με τον τζόγο. Η θέσπιση χρηματικού ορίου θεωρείται ένα από τα πιο χρήσιμα εργαλεία προστασίας στην βιβλιογραφία, καθώς στοχεύει άμεσα στον έλεγχο των οικονομικών των καταναλωτών, που είναι και ο κύριος λόγος που οι περισσότεροι επιλέγουν να χρησιμοποιήσουν κάποιο εργαλείο. Μάλιστα, και στην παρούσα έρευνα η πλειοψηφία των συμμετεχόντων θεωρεί την θέσπιση χρηματικού ορίου το πιο βοηθητικό εργαλείο. Επομένως, σε έναν βαθμό αποτελεί έκπληξη που οι καταναλωτές δεν ανταποκρίνονται με τον τρόπο που προσδοκάται.

Αντίστοιχα, ο αυτό-αποκλεισμός δεν αποδείχθηκε ότι βοηθάει σε σημαντικό βαθμό ούτε εκείνους που έχουν ασφαλή σχέση με τον τζόγο, ούτε εκείνους που έχουν

προβληματική σχέση με τον τζόγο. Αυτό ίσως συμβαίνει, γιατί οι μη προβληματικοί τζογαδόροι δεν βρίσκουν εμφανή αιτία για τον αυτό-αποκλεισμό τους και συνεπώς δεν θεωρούν ότι τους βοήθησε αλλάζοντας την έως εκείνη την στιγμή συμπεριφορά τους. Από την άλλη πλευρά, τα άτομα με προβληματική σχέση με τον τζόγο δεν νιώθουν ότι βοηθήθηκαν εξαιτίας αντισταθμιστικών συμπεριφορών. Άλλωστε αρκετοί είναι εκείνοι από την κατηγορία των προβληματικών τζογαδόρων που παραδέχτηκαν ότι όχι μόνο δεν μπλόκαραν τον εαυτό τους από όλους τους λογαριασμούς που διατηρούν, αλλά και ότι συνέχισαν να παίζουν με άλλους τρόπους. Μάλιστα, στην παρούσα έρευνα βρέθηκε πως εκείνοι που έχουν πιο προβληματική σχέση με τον τζόγο είναι πιο πιθανό να συνεχίσουν να παίζουν με άλλους τρόπους μετά τον αυτό-αποκλεισμό τους, συμπεριφορά που συναντάται και σε άλλες παρόμοιες έρευνες (Marrioneau & Järvinen-Tassopoulos, 2017).

Η προθυμία μελλοντικής χρήσης των εργαλείων είναι ακόμη ένα σημείο που μελετήθηκε στην παρούσα έρευνα. Αν και για το εργαλείο της ανατροφοδότησης δεν φάνηκε κάποια στατιστικά σημαντική σχέση και διαφορά μεταξύ των ομάδων των συμμετεχόντων, για τα άλλα δύο εργαλεία που μελετήθηκαν, δηλαδή για την θέσπιση χρηματικού ορίου και για τον αυτό-αποκλεισμό, φαίνεται πως εκείνοι που έχουν προβληματική σχέση με τον τζόγο και εκείνοι που βρίσκονται σε μεσαίο κίνδυνο είναι πιο πιθανό να χρησιμοποιήσουν τα συγκεκριμένα εργαλεία. Κάτι τέτοιο επιβεβαιώνει την υπάρχουσα βιβλιογραφία (Gainsbury et al., 2019), όπου φαίνεται πως εκείνοι που βρίσκονται σε κίνδυνο είναι πιο θετικοί σε πιθανή μελλοντική χρήση κάποιου εργαλείου προστασίας, καθώς έχουν ήδη αντιμετωπίσει κάποιες αρνητικές συνέπειες του τζόγου και ίσως θεωρούν πως η χρήση αυτή θα είναι βοηθητική, περιορίζοντας τις επιπτώσεις από την ενασχόληση τους.

Τέλος, η πλειονότητα των συμμετεχόντων παραδέχεται ότι οδηγήθηκε στην χρήση κάποιου εργαλείου προστασίας λόγω του αθλητικού στοιχηματισμού. Στην διεθνή βιβλιογραφία τα παιχνίδια τύπου καζίνο, όπως είναι η ρουλνέτα, το πόκερ και τα «φρουτάκια» θεωρούνται οι μορφές τζόγου που είναι πιο συνυφασμένες με την προβληματική σχέση με τον τζόγο (Gainbury et al., 2012; McComarck et al., 2012). Στην παρούσα έρευνα, αν και στο σύνολο φάνηκε πως ο αθλητικός στοιχηματισμός οδήγησε τους καταναλωτές στην χρήση κάποιου εργαλείου, τα άτομα με προβληματική σχέση με τον τζόγο συνδέουν την επιλογή τους αυτή περισσότερο με τα παιχνίδια τύπου καζίνο, ενώ για εκείνους που βρίσκονται σε μεσαίο κίνδυνο τα

αποτελέσματα είναι κάπως μοιρασμένα. Είναι γεγονός πως στην Ελλάδα δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία για τις επιλογές και τις προτιμήσεις των παικτών προϊόντων τζόγου, αλλά η δημοτικότητα του αθλητικού στοιχηματισμού δεν προκαλεί έκπληξη, μέσα στην ελληνική πραγματικότητα, όπου η τοποθέτηση υπέρ μίας συγκεκριμένης ομάδας θεωρείται από όλους σχεδόν δεδομένη και το συναίσθημα για την υποστήριξή της πολύ έντονο.

7.1. Περιορισμοί έρευνας

Η συγκεκριμένη έρευνα στόχευε στην μελέτη των εργαλείων προστασίας του καταναλωτή στα διαδικτυακά τυχερά παίγνια και στην διερεύνηση της σχέσης τους με τον τζόγο, ένα θέμα που δεν έχει μελετηθεί στην Ελλάδα, και παρουσιάζει κάποιους περιορισμούς.

Αρχικά, παρά το πλήθος των συμμετεχόντων (N=219) είναι λογικό πως ένα μεγαλύτερο δείγμα θα παρείχε πιο ασφαλή αποτελέσματα. Επίσης, για την διερεύνηση της σχέσης των συμμετεχόντων με τον τζόγο χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο αυτό-αναφοράς, γεγονός που αυξάνει την πιθανότητα για συστηματικά σφάλματα απόκρισης. Ένας περιορισμός είναι επίσης η αυτό-επιλογή των συμμετεχόντων. Η δειγματοληψία πραγματοποιήθηκε από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και δεν μπορεί να αξιολογηθεί κατά πόσο οι συμμετέχοντες αποτελούν αντιπροσωπευτικό δείγμα των ατόμων που ασχολούνται με τα διαδικτυακά παιχνίδια.

Ακόμη, αξίζει να σημειωθεί πως συμμετείχε μόνο ελληνικός πληθυσμός, καθώς δεν υπάρχει αντιστοιχία όλων των εργαλείων προστασίας των καταναλωτών που έχουν υιοθετηθεί από τις στοιχηματικές εταιρίες στην Ελλάδα σε σχέση με άλλες χώρες. Στην συγκεκριμένη έρευνα επιλέχθηκαν ως αντικείμενο μελέτης η ανατροφοδότηση, η θέσπιση χρηματικού ορίου και ο αυτό-αποκλεισμός ως εκείνα που είναι κοινά μεταξύ της υπάρχουσας διεθνούς, ελλείπει ελληνικής, βιβλιογραφίας και ελληνικής πραγματικότητας.

Τέλος, η παρούσα έρευνα αποτελεί μία συγχρονική μελέτη και δεν είχε ως στόχο να εξετάσει τους βαθύτερους λόγους επιλογής και προθυμίας χρήσης των εργαλείων προστασίας, αλλά ούτε να μελετήσει την ολοκληρωμένη εικόνα των

καταναλωτών ως προς τον χρόνο και τα χρήματα που καταναλώνουν στα διαδικτυακά τυχερά παίγνια. Επομένως, από την παρούσα έρευνα δεν μπορεί να προκύψει σχέση αιτίου-αιτιατού μεταξύ της χρήσης των εργαλείων και της σχέσης των συμμετεχόντων με τον τζόγο.

7.2. Συμπεράσματα- Προτάσεις

Παρά τους περιορισμούς, η συγκεκριμένη μελέτη εξέτασε την χρήση των εργαλείων προστασίας του καταναλωτή στα διαδικτυακά τυχερά παιχνίδια και κατά πόσο είναι χρήσιμα στο κοινό που απευθύνονται· ιδιαίτερα σε εκείνους που τα χρειάζονται περισσότερο, δηλαδή τα άτομα που έχουν ή βρίσκονται σε κίνδυνο για ανάπτυξη προβληματικής σχέσης με τον τζόγο. Ενώ λοιπόν, η προθυμία για χρήση των εργαλείων είναι σημαντική, στην ουσία η βοήθεια που νιώθουν τα άτομα και κυρίως οι ομάδες στόχου δεν είναι στον αναμενόμενο βαθμό, ώστε να επιτευχθεί ο στόχος της προστασίας των καταναλωτών.

Η ανάγκη για περαιτέρω μελέτη στον χώρο είναι αναγκαία, καθώς ο ηλεκτρονικός τζόγος αποτελεί ένα συνεχώς αναπτυσσόμενο πεδίο που αφορά την ανάπτυξη προβληματικών συμπεριφορών για τους ανθρώπους στο πλαίσιο του εθισμού. Σχεδόν καθημερινά, δημιουργούνται νέα τυχερά παιχνίδια που γίνονται αμέσως αποδεκτά και αγαπητά από τους καταναλωτές. Συνεπώς, απαιτούνται έρευνες και στον ελληνικό χώρο για την συμπεριφορά των ατόμων στα τυχερά παιχνίδια και τα στοιχήματα στο διαδίκτυο, ώστε μέσω της πλήρους κατανόησης της συμπεριφοράς τους να επιτραπεί τόσο την πρόληψη όσο και την καλύτερη προσέγγιση τους. Με αυτόν τον τρόπο μπορούν να αναπτυχθούν και ίσως να υιοθετηθούν πιο βοηθητικά εργαλεία προστασίας των καταναλωτών.

Αξίζει να σημειωθεί, επίσης, πως οι γυναίκες ανταποκρίνονται σε σημαντικό ποσοστό στην συμμετοχή στα διαδικτυακά τυχερά παίγνια, γεγονός που φαίνεται και από την συμμετοχή τους στην παρούσα έρευνα και τα αποτελέσματά της, όχι μόνο από την βιβλιογραφία. Μάλιστα, πλέον υπάρχουν ιστοσελίδες από παρόχους διαδικτυακών τυχερών παιχνιδιών και στοιχημάτων που απευθύνονται αποκλειστικά σε γυναίκες. Χρήσιμες επομένως, θα ήταν έρευνες που θα εστιάζουν περισσότερο σε

γυναίκες, καθώς ο ηλεκτρονικός τζόγος γίνεται ολοένα και πιο δημοφιλής μεταξύ τους.

Τέλος, φαίνεται πως αρκετοί είναι οι νέοι, κάτω από το νόμιμο όριο ηλικίας, που ασχολούνται και συμμετέχουν σε τυχερά παιχνίδια και στοιχήματα στο διαδίκτυο. Το γεγονός αυτό χρειάζεται να μελετηθεί περισσότερο ως προς τους λόγους που κάνουν τους νέους, ακόμη και τους εφήβους να συμμετέχουν, ώστε τελικά να αναπτυχθούν ουσιαστικά μέτρα πρόληψης.

Βιβλιογραφία

- Auer, M., & Griffiths, M. D. (2013). Voluntary limit setting and player choice in most intense online gamblers: an empirical study of gambling behaviour. *Journal of gambling studies*, 29(4), 647–660. <https://doi.org/10.1007/s10899-012-9332-y>
- Auer, M., Hopfgartner, N., & Griffiths, M. D. (2020). The Effects of Voluntary Deposit Limit-Setting on Long-Term Online Gambling Expenditure. *Cyberpsychology, behavior and social networking*, 23(2), 113–118. <https://doi.org/10.1089/cyber.2019.0202>
- Auer, Michael, and Mark D. Griffiths. “Cognitive Dissonance, Personalized Feedback, and Online Gambling Behavior: An Exploratory Study Using Objective Tracking Data and Subjective Self-Report.” *International Journal of Mental Health and Addiction* 16, no. 3 (June 1, 2018): 631–41. <https://doi.org/10.1007/s11469-017-9808-1>.
- Blaszczynski, A., Collins, P., Fong, D., Ladouceur, R., Nower, L., Shaffer, H. J., Tavares, H., & Venisse, J. L. (2011). Responsible gambling: general principles and minimal requirements. *Journal of gambling studies*, 27(4), 565–573. <https://doi.org/10.1007/s10899-010-9214-0>
- Caillon, J., Grall-Bronnec, M., Perrot, B., Leboucher, J., Donnio, Y., Romo, L., & Challet-Bouju, G. (2019). Effectiveness of At-Risk Gamblers' Temporary Self Exclusion from Internet Gambling Sites. *Journal of gambling studies*, 35(2), 601–615. <https://doi.org/10.1007/s10899-018-9782-y>
- Catania, M., & Griffiths, M. D. (2021). Understanding Online Voluntary Self-Exclusion in Gambling: An Empirical Study Using Account-Based Behavioral Tracking Data. *International journal of environmental research and public health*, 18(4), 2000. <https://doi.org/10.3390/ijerph18042000>
- Chóliz M. (2016). The Challenge of Online Gambling: The Effect of Legalization on the Increase in Online Gambling Addiction. *Journal of gambling studies*, 32(2), 749–756. <https://doi.org/10.1007/s10899-015-9558-6>

Columb, D., & O'Gara, C. (2018). A national survey of online gambling behaviours. *Irish journal of psychological medicine*, 35(4), 311–319. <https://doi.org/10.1017/ipm.2017.64>

Economou, M., Souliotis, K., Malliori, M. *et al.* Problem Gambling in Greece: Prevalence and Risk Factors During the Financial Crisis. *J Gambl Stud* 35, 1193–1210 (2019). <https://doi.org/10.1007/s10899-019-09843-2>

Engelbø, J., Torsheim, T., Mentzoni, R. A., Molde, H., & Pallesen, S. (2019). Predictors of Gamblers Beliefs About Responsible Gambling Measures. *Journal of gambling studies*, 35(4), 1375–1396. <https://doi.org/10.1007/s10899-019-09835-2>

Gainsbury S. M. (2015). Online Gambling Addiction: the Relationship Between Internet Gambling and Disordered Gambling. *Current addiction reports*, 2(2), 185–193. <https://doi.org/10.1007/s40429-015-0057-8>

Gainsbury, S. M., Angus, D. J., Procter, L., & Blaszczynski, A. (2020). Use of Consumer Protection Tools on Internet Gambling Sites: Customer Perceptions, Motivators, and Barriers to Use. *Journal of gambling studies*, 36(1), 259–276. <https://doi.org/10.1007/s10899-019-09859-8>

Gainsbury, Sally, Jonathan Parke, and Niko Suhonen. “Consumer Attitudes towards Internet Gambling: Perceptions of Responsible Gambling Policies, Consumer Protection, and Regulation of Online Gambling Sites.” *Including Special Section Youth, Internet, and Wellbeing* 29, no. 1 (January 1, 2013): 235–45. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.08.010>.

Gray, H. M., Louderback, E. R., LaPlante, D. A., Abarbanel, B., & Bernhard, B. J. (2021). Gamblers' beliefs about responsibility for minimizing gambling harm: Associations with problem gambling screening and gambling involvement. *Addictive behaviors*, 114, 106660. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2020.106660>

Håkansson, Anders, and Carolina Widinghoff. “Over-Indebtedness and Problem Gambling in a General Population Sample of Online Gamblers.” *Frontiers in Psychiatry* 11 (2020): 7. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2020.00007>.

Håkansson, Anders. "Impact of COVID-19 on Online Gambling – A General Population Survey During the Pandemic." *Frontiers in Psychology* 11 (2020): 2588. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.568543>.

Harris, A., & Griffiths, M. D. (2017). A Critical Review of the Harm-Minimisation Tools Available for Electronic Gambling. *Journal of gambling studies*, 33(1), 187–221. <https://doi.org/10.1007/s10899-016-9624-8>

Hayer, Tobias, and Gerhard Meyer. "Internet Self-Exclusion: Characteristics of Self-Excluded Gamblers and Preliminary Evidence for Its Effectiveness." *International Journal of Mental Health and Addiction* 9, no. 3 (June 1, 2011): 296–307. <https://doi.org/10.1007/s11469-010-9288-z>.

Ivanova, Ekaterina, Jonas Rafi, Philip Lindner, and Per Carlbring. "Experiences of Responsible Gambling Tools among Non-Problem Gamblers: A Survey of Active Customers of an Online Gambling Platform." *Addictive Behaviors Reports* 9 (June 1, 2019): 100161. <https://doi.org/10.1016/j.abrep.2019.100161>.

LaBrie, R., & Shaffer, H. J. (2011). Identifying behavioral markers of disordered Internet sports gambling. *Addiction Research & Theory*, 19(1), 56–65. <https://doi.org/10.3109/16066359.2010.512106>

LaPlante, D. A., Nelson, S. E., & Gray, H. M. (2014). Breadth and depth involvement: Understanding Internet gambling involvement and its relationship to gambling problems. *Psychology of addictive behaviors : journal of the Society of Psychologists in Addictive Behaviors*, 28(2), 396–403. <https://doi.org/10.1037/a0033810>

Livingstone, C., & Rintoul, A. (2020). Moving on from responsible gambling: a new discourse is needed to prevent and minimise harm from gambling. *Public health*, 184, 107–112. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2020.03.018>

Lopez-Gonzalez, H., Estévez, A., & Griffiths, M. D. (2017). Marketing and Advertising Online Sports Betting: A Problem Gambling Perspective. *Journal of Sport and Social Issues*, 41(3), 256–272. <https://doi.org/10.1177/0193723517705545>

Marionneau, V., & Järvinen-Tassopoulos, J. (2017). Consumer protection in licensed online gambling markets in France: The role of responsible gambling tools. *Addiction Research & Theory*, 25(6), 436–443. <https://doi.org/10.1080/16066359.2017.1314464>

McCormack, A., & Griffiths, M. D. (2012). Motivating and inhibiting factors in online gambling behaviour: A grounded theory study. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 10(1), 39–53. <https://doi.org/10.1007/s11469-010-9300-7>

McCormack, A., Shorter, G. W., & Griffiths, M. D. (2013). An examination of participation in online gambling activities and the relationship with problem gambling. *Journal of behavioral addictions*, 2(1), 31–41. <https://doi.org/10.1556/JBA.2.2013.1.5>

McCormack, A., Shorter, G. W., & Griffiths, M. D. (2014). An empirical study of gender differences in online gambling. *Journal of gambling studies*, 30(1), 71–88. <https://doi.org/10.1007/s10899-012-9341-x>

McGee D. (2020). On the normalisation of online sports gambling among young adult men in the UK: a public health perspective. *Public health*, 184, 89–94. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2020.04.018>

Motka, F., Grüne, B., Slecza, P., Braun, B., Örnberg, J. C., & Kraus, L. (2018). Who uses self-exclusion to regulate problem gambling? A systematic literature review. *Journal of behavioral addictions*, 7(4), 903–916. <https://doi.org/10.1556/2006.7.2018.96>

Parke, A., Harris, A., Parke, J., Rigbye, J., & Blaszczynski, A. (2014). Responsible marketing and advertising in gambling: a critical review. *The Journal of Gambling Business and Economics*, 8(3), 21-35. <https://doi.org/10.5750/JGBE.V8I3.972>

Philander, Kahlil S., and Terri-Lynn MacKay. “Online Gambling Participation and Problem Gambling Severity: Is There a Causal Relationship?” *International*

Gambling Studies 14, no. 2 (May 4, 2014): 214–27.
<https://doi.org/10.1080/14459795.2014.893585>.

Procter, Lindsey, Douglas J. Angus, Alex Blaszczynski, and Sally M. Gainsbury. “Understanding Use of Consumer Protection Tools among Internet Gambling Customers: Utility of the Theory of Planned Behavior and Theory of Reasoned Action.” *Addictive Behaviors* 99 (December 1, 2019): 106050.
<https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2019.106050>.

Savolainen, I., Oksanen, A., Kaakinen, M., Sirola, A., Zych, I., & Paek, H.-J. (2021). The role of online group norms and social identity in youth problem gambling. *Computers in Human Behavior*, 122, 106828.
<https://doi.org/10.1016/j.chb.2021.106828>

Scholes-Balog, K. E., & Hemphill, S. A. (2012). Relationships between online gambling, mental health, and substance use: a review. *Cyberpsychology, behavior and social networking*, 15(12), 688–692. <https://doi.org/10.1089/cyber.2012.0232>

Wardle, Heather, National Centre for Social Research (Great Britain), Great Britain, and Gambling Commission. *British Gambling Prevalence Survey 2010*. London: National Centre for Social Research, 2011.

Wood, R. T. A., & Wohl, M. J. A. (2015). Assessing the effectiveness of a responsible gambling behavioural feedback tool for reducing the gambling expenditure of at-risk players. *International Gambling Studies*, 15(2), 1–16.
<https://doi.org/10.1080/14459795.2015.1049191>

Wood, R. T., & Williams, R. J. (2011). A comparative profile of the Internet gambler: Demographic characteristics, game-play patterns, and problem gambling status. *New Media & Society*, 13(7), 1123–1141.
<https://doi.org/10.1177/1461444810397650>

Yani-de-Soriano, M., Javed, U. & Yousafzai, S. (2012). Can an Industry Be Socially Responsible If Its Products Harm Consumers? The Case of Online Gambling. *Journal of Business Ethics* 110(4), 481–497.
<https://doi.org/10.1007/s10551-012-1495-z>

Yazdi, K., & Katzian, C. (2017). Addictive Potential of Online-Gambling. A Prevalence Study from Austria. *Psychiatria Danubina*, 29(3), 376–378.
<https://doi.org/10.24869/psyd.2017.376>